

ÜVEYSÎ'NİN VEYSÎ'YE ATFEDİLEN ÜNLÜ KASİDESİ (ÖNEM, TARİHÇE, SORUNLAR, METİN)

M. Fatih KÖKSAL | ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1056-9957> | mfkoksal@gmail.com

Prof. Dr., İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul-Türkiye/Prof. Dr.,
Istanbul Kultur University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature, İstanbul-Türkiye
ROR ID: <https://ror.org/05jvrwv37>

Atıf Bilgisi/Citation: Köksal, M. Fatih. "Üveysî'nin Veysî'ye Atfedilen Ünlü Kasidesi (Önem, Tarihçe, Sorunlar, Metin)". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 33 (Aralık 2024), 1-36, <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1570254> / Köksal, M. Fatih. "A Long Story about Positive Impact of Sweet and True Word". *The Journal of Ottoman Literature Studies*, 33 (December 2024), 1-36, <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1570254>

Geliş Tarihi/Date of Submission: 19.10.2024

Kabul Tarihi/Date of Acceptance: 10.11.2024

Yayın Tarihi/Date of Publication: 30.12.2024

Değerlendirme/Peer-Review: İki Dış Hakem-Çift Taraflı Körleme/Double anonymized-Two External

Araştırma Makalesi/Research Article

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Benzerlik Taraması/Plagiarism Checks: Yapıldı – Turnitin

Etik Bildirim/Complaints: divanedebyatidergisi@gmail.com

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir/The author(s) has no conflict of interest to declare

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır/The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında yayımlanmaktadır / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

ISSN: 1308-6553

e-ISSN: 2792-0836

ÖZET

17. yüzyıl, Osmanlı tarihinde devlet ve toplum yapısındaki bozulmalardan rahatsızlık duyan bir kısım aydının hoşnutsuzluklarını bir şekilde duyurmaya çalışmaları bakımından dikkat çekici bir dönemdir. Tesir gücü dolayısıyla edebiyatın imkânları kullanılarak özellikle de şiir diliyle dolaşıma sokulan sızlanma ve eleştiri yüklü bu manzum metinlerin uyarıcı özelliğinin yönetim katında ne kadar akis bulduğunu tespit etmek elbette zordur. Bununla birlikte bu dönemde şairler kaleme aldıkları edebî metinlerle için için çürümeye doğru giden toplum ve devlet yapısını gözler önüne sermekten geri durmamışlardır. Başka örnekleri de görülmekle birlikte bu metinler arasında en çok yayılan ve yankı bulan eser, Üveysî mahlaslı bir şair tarafından 17. yüzyılın ilk yarısında, Bağdat'ın fethinden önce kaleme alınan bir kasidedir. Üzerine Batı'da yapılan ilk çalışmaların tesiriyle yanlış olarak İstanbul Kasidesi veya Kaside-i Nasihat olarak adlandırılan bu manzumenin şairinin kim olduğu öteden beri tartışılmaktadır. Pek çok araştırmacının, bu asrın ağdalı nesir diliyle yüklü eserleriyle tanınan Alaşehirli Veysî'ye atfettiği söz konusu kaside üzerine bugüne değin muhtelif çalışmalar ve çeşitli metin neşirleri yapılmıştır.

Bu makalede çarpıcı birkaç örneğiyle 17. yüzyıl sosyal-siyasi tenkit edebiyatına göz atıldıktan sonra Üveysî'nin kasidesinin önem ve değeri üzerinde durulacak, kasidenin yaklaşık 250 yıllık neşir macerası ayrıntılarıyla gözler önüne serilecek ve eserle ilgili temel iki problematik olan kim tarafından ve ne zaman yazıldığı sorularına cevap aranacak ve şairin kimliğine dair bir başka meseleye değinilecektir. Özellikle Türkiye'de yapılan çalışmalarda sorgulanmaksızın Veysî'ye mal edilen kasidenin müellifi Üveysî'ye dair tespit ve değerlendirmelerden sonra, eserin ilk naşiri Diez'den bu yana üzerinde hiç durulmayan yazılış tarihi meselesi aydınlatılacaktır. Kasidenin tespit edebildiğimiz nüshalarının tanıtımından sonra önemine binaen sıhhatli denebilecek nüshaların tamamı ve yapılan dört neşrin karşılaştırılmasıyla oluşturulan tenkitli metin yayımlanacaktır.

Anahtar kelimeler: Veysî, Üveysî, kaside, İstanbul kasidesi, sosyal-siyasi tenkit, 17. yüzyıl.

UVEYSÎ'S FAMOUS QASIDA ATTRIBUTED TO VEYSÎ (IMPORTANCE, HISTORY, PROBLEMS, TEXT)

ABSTRACT

The 17th century is a remarkable period in Ottoman history in terms of the efforts of some intellectuals who were disturbed by the deterioration in the state and social structure to make their discontent heard in some way. It is, of course, difficult to determine the extent to which the stimulating nature of these verse texts full of complaints and criticism, which were circulated especially in the language of poetry by using the possibilities of literature due to its power of influence, found an echo in the administrative level. Nevertheless, the poets of this period did not refrain from exposing the structure of society and the state, which was heading towards decay, through the literary texts they penned. Although there are other examples, the most widespread and resonant work among these texts is an ode written by a poet with the pseudonym Üveysî in the first half of the 17th century, before the conquest of Baghdad. The identity of the poet of this verse, which was incorrectly called the Istanbul Kasidesi (Qasida of İstanbul) or Kaside-i Nasihat (Qasida of Advice) to the influence of early Western studies on it, has long been debated. Attributed by many scholars to Veysî of Alaşehir, who is known for his prose-laden works of this century, various studies have been conducted on the ode and various text editions have been made so far.

In this article, after reviewing the 17th-century social-political criticism literature with a few striking examples, the importance and value of Uveysî's qasida will be emphasized, the 250-year publishing adventure of the ode will be revealed in detail, and answers will be sought to the two main problematics of the work: by whom and when it was written, and another issue regarding the identity of the poet will be addressed. After the determinations and evaluations on Uveysî, the author of the ode, which is attributed to Veysî without question, especially in the studies conducted in Turkey, the issue of the date of writing, which has never been emphasized since Diez, the first editor of the work, will be clarified. After the introduction of the copies of the qasida that we have been able to identify, the critical text, which is based on the comparison of the four editions, will be published.

Keywords: Veysî, Uveysî, qasida, Qasida of İstanbul, social-political criticism, 17th century.

GİRİŞ: Osmanlı şairi hep methiye mi düzer?

Osmanlı toplum hayatının, devrin şiirine ve sanatın diğer şubelerine yansımadağına ilişkin görüşlerde şüphesiz ki haklılık payı vardır. Bu, Osmanlı şiirine özellikle divan şiiri cephesinden bakılınca umumiyetle böyledir. Şairler divanlarının önemli bölümünü -gelenek çerçevesinde hep baş köşede olan- kasidelere ayırırlar. "Uhrevi kasideler" diye tasnif edebileceğimiz tevhit, naat, din büyüklerine övgü gibi muhatapları yaşanan dünyanın dışındakiler için yazılanlar dışında kalan kasidelerin hemen tamamı bir devlet büyüğünü övmek maksadıyla yazılır. Mesela gazelin muhatabı doğrudan okuyucu iken kaside memduh için kaleme alınır; o sebeple de gazel gibi hasbi değil hesabi metinlerdir. Hayatın devlet ve siyasetle alakalı tarafı şiire klasik şiirin kendine mahsus yapısı içinde ve daha çok "şahsi" olarak yansır. Bu yapının, şekilden muhtevaya bir zorunluluklar yelpazesi olduğu göz önüne alınırsa ortaya çıkan bu durum tabii karşılanmalıdır.

Bu noktadan bakıldığında aslında halk şiirinin de pek farklı olmadığını görürüz. Halk şairi de kendi normları içinde şiirini işler. Onun divan şairinden avantajlı tarafı, gündelik hayatı daha çok şiire sokabilme imkânıdır. Adına ister sosyal hayat ister gündelik hayat diyelim, yaşanan hayatı, toplumu, hususiyle de devleti ve düzeni sorgulama, şahsi yahut hususi mücbir sebeplerden tamamen sıyrılmış, açık ve net bir tavırla yapılmış eleştiri örneklerine halk şiirimizde de fazla rastlayamayız. İşte Köroğlu (16. yüzyıl), Pîr Sultân Abdâl (16. yüzyıl), Dadaloğlu (19. yüzyıl) ve Seyrânî (öl. 1866) gibi şairleri bu yönden ön plana çıkaran da bu az görülen eleştirel tavırları olmuştur. Fakat bu adını saydığımız şairlerde şahsilik ve hususilik meselesi, -19. yüzyıl şairi Develili Seyrânî'yi hariç tutarsak- bu tavrın oluşmasında ciddi bir etken olarak önümüze çıkmaktadır. Köroğlu şahsi ve ailesi, Pîr Sultân mezhebi yahut inancı, Dadaloğlu obası adına takınmıştır bu tavrı. Fakat Seyrânî'nin sorgulaması toplum için, toplum adınadır. Toplumsal eleştiri ve benzeri konular söz konusu edilince divan şiirinde genellikle Nefî (öl. 1635) akla gelir veya öne çıkarılır. Hâlbuki onun şiirlerinde devlet idaresi, idarenin işleyişindeki eksiklik ve aksaklıklar değil şahsi kırgınlık, kırgınlık veya küskünlüklerinin dışı vurumu vardır. Yine eski şiirimizde sosyal tenkit diyince ilk ağızda Şeyhî'nin (öl. 1429'dan sonra) *Harnâme'si*, Fuzûlî'nin (öl. 1556) *Şikâyetnâme'si*, Bağdatlı Rûhî'nin (öl. 1605-6) sonradan birçok şair tarafından tanzir edilecek olan *Terkîb-i Bend'i* sayılır. Ne var ki bunların çoğu da yaşanan olumsuzluklar karşısında gösterilen şahsi tepkilerin birer ürünü sayılır.¹

Bununla birlikte divanlar ve şiir mecmualarının arasında yer yer -herhangi bir şahsi hikâyeye dayanıp dayanmadığını bilemediğimiz- sosyal tenkit örneklerine rastlamak kabildir. Özellikle toplumdaki bozulma, dinden-diyanetten, dinin kurallarından uzaklaşma yahut bu kuralların yalnızca biçim olarak devam etmesi, her türlü kötülüğün halkı sardığına dair yakınma şiirleri, farklı üslup ve dozlarda da olsa hemen her asırda karşımıza çıkar. Sorgulama ve sosyal eleştiri şiirinin ilk örneği Anadolu'daki ilk büyük şairimiz Yûnus Emre'yle (öl. 1320-1) başlar. Öyle ki Yûnus sadece toplumun dinden (ilk beyit) ve tarikat esaslarından (4. beyit) uzaklaşmasını değil, eğitim sistemini (2. beyit) hatta yönetici sınıfını (3. beyit) dahi eleştirir (Tavukçu 2022: 163):

İşidiûñ hey ulular âhir zamân olısar

Sağ Müsülmân seyrekdür ol da gümân olısar

Dânişmend okur dutmaz dervîş yolın gözetmez

Bu halk öğüt işitmez sagır hemân olısar

Gitdi begler mürveti binmişler birer atı

Yidügi yoksul eti içdügi kan olısar

Ya'nî er gelmiş erden elini çekmiş şerden

Deccâl kopısar yirden âhir zamân olısar

Toplumsal ve siyasal tenkit edebiyatına Osmanlı'nın her asrından örnekler vardır. Öyle ki Osmanlı'nın son dönem şairlerinden Ziya Paşa'nın (öl. 1880);

¹ Bu noktada İ. Zeki Eyüboğlu'nun "Şeyhî yolda soyulmasa Harnâme'yi, Fuzûlî kendisine verilen aylığı olsa ünlü Şikâyetname'yi yazmayacaktı besbelli." yorumuna (1997: 148) katılmamak elde değildir.

Kâdî ola da'vâcı vü muhızır dahi şâhid

Ol mahkemeniñ hükmüne derler mi 'adâlet

diyerek (Ak 1990: 81) adalettteki adam kayırmacılıktan yakınması için artık çökmeye yüz tutmuş bir devletin düzensizliğinin tabii bir yansıması desek bile "Türk asrı" denen 16. yüzyıl şairi Andelibî de rüşvetten, torpilden, adam kayırmadan şikâyet eder (Kılıç 2008: 121):

Eğer destüñ tehî varsañ efendiği uyur dirler

Eline zer alup varsañ efendi gel buyur dirler

Edebiyatımızda bu türden tenkit şiirleri, tekke şiirinde mihverine "derviş olup olamama"yı alırken diğer şairlerin sızlanmaları, aile ilişkilerindeki bozulma, sıranın saygının bilinmez olması, yalancılık, riyakârlık hatta fuhuş, livata gibi ahlaki problemler üzerinde temerküz eder. Tarihte Duraklama Devri olarak bilinen 17. yüzyılda bu şiirlerin daha katı bir dile büründüğü ve önceki aksaklıklara ilave olarak devlet yönetimindeki aksamalar, ilmiye sınıfındakilerin liyakatsizliği ve özellikle adaletin işleyişi ve rüşvet noktasında yoğunluk kazandığı dikkat çeker.

Bu türden söyleyişler bazen manzumelerin arasına serpiştirilirken bazen de bütünüyle toplumdaki bozulma veya devlet işlerindeki usulsüzlükler ve haksızlıkları ele alan şiirler kaleme alınmıştır. Bunlar arasında Nâbî'nin (öl. 1712);

Virmezdi kimse kimseye nân minnet olmasa

Bir maslahat görülmez idi rişvet olmasa

matla'ıyla başlayan şiiri (Bilkan 1997: 1028-9) gazel tarzında yazılmış bir örnek iken Kadızâde İlmî'nin (öl. 1636);

'Adl ü dâd it vâris-i milk-i Süleymân bilmiş ol

Pek za'f oldu şükûh-ı Âl-i 'Osmân bilmiş ol

matlalı, pek çok şiir mecmuasında kendisine yer bulan 55 beyit tutarındaki kasidesi² manzum bir layiha mesabesindedir. Keza "yuf" redifli şiirler, Klasik şiirimizde sosyal ve kısmen siyasal eleştiri örnekleri arasındadır.³

Her ikisi de şahsi kütüphanemizdeki mecmualar arasında yer alan, toplumsal ve siyasal tenkit edebiyatımızın tarihi açısından son derece mühim iki kasideden de burada söz etmek gerekir. Birer makaleyle tanıttığımız (Köksal 2006a; Köksal 2009) bu kasidelerin de Nâbî'nin, İlmî'nin ve yazımıza konu olan Üveysî'nin şiirleri gibi 17. yüzyılda kaleme alınmış olması, Osmanlı münevver zümresinin -en azından bir kısmının- yavaş yavaş başlayan çürüme ve kokuşmayı iyice fark ettiğini ve bu vaziyete kayıtsız kalmadıklarını göstermesi bakımından önemlidir. Bahsettiğimiz iki manzumeden biri mahlassız olup Üveysî'nin aşağıda tenkitli metnini vereceğimiz kasidesi gibi hemen her beyti doğrudan hedefe atılan oklar gibi tesirli ve acımasızdır. Mahlasını -muhtemeldir ki başına gelebileceklerden korkarak yazmayan şair, rüşvetçi kadılarından, iki satır yazı yazmak için para uman kâtiplere, sahtekâr şeyhlerden ağalara-beylere, vakıf yetkililerinden (tevliyet ehli) sipahilere, hazine emanetçisinden (emîn) kapıcı başına (hâcib) kadar pek çok mansıp sahibinin tavrını ortaya koyarak devlet idaresindeki bozulmayı açık bir dille gözler önüne serer (Köksal 2006a: 58):

Rüşvet almakdan sakımsun kâdî vü ağa olan

Cümlemizüñ içdüğü ol ibrik ile kan imiş

Nâ'ib-i şer'üm diyü da'vâ iden Türk'i gör e⁴

Bildüm anuñ aslını ol dahi çiftbozan imiş

² Kasidenin tam metin için bk. Ürekli 1997.

³ Yuf redifli şiirlerin bazıları için bk. Alıcı 2004.

⁴ "Türk" kelimesi ne yazık ki burada da bir aşağılama ifadesi olarak kullanılmıştır. Muhtemelen kendisi de Türk olan şair, aslı çiftbozan (köydeki çiftini çubuğunu bırakıp şehre göçen) olan "Türk"e hak etmediği naiplik makamı verilerek "şer' naibiyim" diye böbürlenmesine yol açıldığı için sistemi eleştirir. Klasik şiirde Türk kelimesinin kullanımı ve Türk kavramına bakış hakkında geniş bilgi için bk. Köksal 2006b.

*Şeyh-i şehrem diyü seccâde salan halvet-nişîn
Zerk-i sâlûsa mekân u ol riyâyâ kân imiş*

*Ben ağa oldum beğ oldum diyü halka zulm iden
İki âlemde anuñ azline ol bürhân imiş*

*Ben sipâhım diyü yir ta'yîn kılan hem-çün sipâh
Añladum anı bu demde ol dahı hayvân imiş*

*Ben emînem diyü yirler pâdişâhuñ mâlmı
Bu huyânetdür emînlık anlara bühtân imiş*

*Kâtibem diyü kimi barmak hisâbm gösterür
Yazsalar cürmin anuñ bir defter ü dîvân imiş*

*Tevliyet ehli olan yir hâsılın vakfuñ tamâm
Ol imâretler harâb idici ol fettân imiş*

*Nâzır u şeyh u nakîb u hâcibüñ ko hâlini
Vakf içinde bunlaruñ işi güci tâlân imiş*

Kayserili Şeyh Sâdıkî'nin (öl. 1722) *Dîvan'*ında yer alan kasidesi de devrin çürümeye yüz tutan toplum ve devlet yapısını gözler önüne seren bir başka manzumedir. Yunus Emre'nin "âhir zamân olısar" dediği *zamâne*den Sâdıkî de şöyle şikâyet eder (Köksal 2009: 20-21):⁵

*Amel kalmadı âlimde ki yok insâf zâlimde
Vefâ kalmadı âlemde zamân âhir zamân oldu*

*Ganîler hırs eder mâle fakîhler kaldılar kâle
Bakılmaz oldu hiç hâle zamân âhir zamân oldu*

*Uyanmaz uykudadır şâh meğer bir dem ide Allâh
Nic'olur hâl-i âlem âh zamân âhir zamân oldu*

*Ki beğler başladı zulme vü rağbet kalmadı ilme
Gözüm gel ağla hiç gülme zamân âhir zamân oldu*

*Ki vâ'iz söylemez toğru dili toğru içi eğri
Sanasın hırsız u uğru zamân âhir zamân oldu*

⁵ Önceki kaside toplam 30, bu ise 54 beyit tutarındadır. Buraya sadece başta ilmiye sınıfı olmak üzere devlet ricaline dair şikâyetleri ihtiva eden beyitler alındı. Her iki manzumede de bunların yanı sıra toplum yapısındaki bozulmalara da değinilmektedir.

*Kamu tâlibler âvâre kalup mağbûn u biçâre
Ararlar dünyeye çâre zamân âhir zamân oldu*

*Alurlar kâdîlar rüşvet idüp mü'minlere töhmet
Fakîre yok durur şefkat zamân âhir zamân oldu*

*Sarıca [vii] dahi sekbân kesüp yolu ider tuğyân
Niçe râzî ola Sübhân zamân âhir zamân oldu*

*Şikâyet dînlemez hâkim niç'olısar dîmez hâlim
Ki hursızdan dahi zâlim zamân âhir zamân oldu*

*İmâmların çoğu câhil salâtı bilmede kâhil
Be mağrûr olma ey gâfil zamân âhir zamân oldu*

*Ki vâ'izler katı azdı amelsiz ilmi hem yazdı
Olardan cümle halk bezdi zamân âhir zamân oldu*

Eski edebiyatımızda sosyal ve siyasal eleştirinin böylesine açık ve berrak ifade edildiği şiirlerin çok da fazla görülmediğini de eklemek gerekir. Bu tür şiirlerden biri de sahibinin kim olduğuna dair öteden beri kafaların karışık olduğu, eserini Üveysî mahlasıyla kaleme alan bir şaire ait 67 beyitlik bir kasidedir.

I. Üveysî'nin kasidesi

Üveysî'nin manzumesi, yazıldığı dönem ve özellikle de divan şiirinin alışılmış muhteva özellikleri göz önüne alındığında sosyal eleştirinin sınırlarını zorlayan bir metindir. Kadızâde İlmî'nin muhatabı sultan olan şiirindeki "bilmiş ol!" ikazı kuşkusuz çok değerlidir. Padişahı bir an olsun "Allah!" demek suretiyle insafa çağırın Sâdikî Baba'nın padişahla muhataplığı "üçüncü şahıs" dilindedir. Devrinde padişah için "uyanmaz, uykudadır" demek de herhâlde çok kolay olmasa gerekir. Üveysî'nin padişaha tavrı ise çok daha ağırdır. Her dört eseri (muellifi meçhul kaside, İlmî, Sâdikî ve Üveysî'nin kasideleri) dillerinin keskinliği ve tesirleri bakımından mukayese edecek olursak Üveysî'nin padişaha yönelik sözleri bu yolda limitleri zorlar mahiyettedir:

Balık baştan kôkar dirler fesâduñ başı hod ma'lûm

Ne kâdir kimse bir nuṭka diye hâzâ kitâbu'llâh (32)

Üveysî, her ne kadar lafzen şah, sultan, padişah sözcüklerini kullanmamışsa da "balık baştan kôkar" derken kastedilenin padişah olduğunu okuma yazması olan herkes anlar. Padişahı "fesadın başı" olarak nitelenmek herhâlde kelleyi koltuğa almaya eşdeğerdir. Kasidenin sonuna doğru Kırım'da memur olarak bulunduğunu öğrendiğimiz Üveysî için Kırım'ın bir sürgün yeri olduğuna kesin gözüyle bakabiliriz. Bu şiiri yazdığı için sürgüne gönderilmemişse Kırım'a sürülmesine tepki olarak bu kasideyi yazmış olmalıdır.

Kimliğine dair düşüncelerimizi aşağıda belirteceğimiz Üveysî'nin bu şiiri, 17. yüzyıl Osmanlı devlet düzenini neredeyse bütün kurumlarıyla eleştiren cesur bir kalemin ürünüdür. Vezin ve kafiye gibi teknik hususlardaki ufak tefek kusurlarının yanı sıra dil ve ifade yönünden de kimi hataları olan bu kalem tecrübesi için belki şiir değil "manzume" demek daha doğru olacaktır. Fakat bu manzumeyi değerli ve önemli kılan, onun edebî değeri değil muhtevasıdır.

Bu kaside baştan sona şikâyet ve isyan doludur. Bu isyan, ne sadece benzerleri Osmanlı edebiyatında yer yer görülen toplumsal eleştiri yahut zamaneden şikâyet ne de sadece siyasal bir eleştiridir. Şairin başkaldırısı hem kokuşmaya başlayan topluma hem de bütün mekanizmaları bozulan yönetim kademelerine yani bir anlamda sistemidir. Bu bakımdan konusu itibarıyla bu manzumeye "kaside" denmesi yadırganabilir. Tıpkı yukarıda söz ettiğimiz diğer iki kaside gibi bu da sadece şeklen yani kafiye yapısı ve uzunluğu bakımından kasidedir. Klasik

kasidelerdeki nesip, methiye, fahriye, dua gibi bölümler bariz bir şekilde bulunmaz.⁶ Bununla birlikte aşağıda görüleceği üzere manzume, kendine has bir kompozisyonundan da bütün bütün uzak değildir.

Manzumenin “İstanbul halkı”, “padişah” ve “okuyucu/dinleyici” olmak üzere üç ana muhatabı vardır. Mahlasını da zikrettiği son beytin muhatabı ise şairin kendisidir.

İstanbul halkına seslendiği beyitler: 1-10 arası

Okuyucuya seslendiği beyitler: 11-33 arası, 43-66 arası

Padişaha seslendiği beyitler (layiha): 34-42 arası

Konularına göre tasnif ettiğimizde kasidenin “asıl meramın anlatıldığı” (1-48. beyitler arası) bölüm ve “şairin kendisinden söz ettiği” (49-67. beyitler arası) bölüm olmak üzere iki ana bölüm üzerine kurgulandığı görülür. Asıl meramın anlatıldığı ilk bölümde Üveysî'nin eleştirilerini topluma ve devlete / devlet görevlilerine olmak üzere iki ekseninde yoğunlaştırdığı dikkat çeker. Bu bağlamda 1-10; 13-16; 28-30; 44-48 arasındaki 22 beyitte toplumdaki bozulmalar, geri kalan 26 beyitte de padişah, ilmiye ve askeriye sınıfı ve diğer devlet ricalinin yanlışları dile getirilir. Kasidenin devamındaki 49-67. beyitler arasında konu dağılımı şöyle tanzim edilmiştir:

Şeyhine övgü: 49-53

Kendi hakkında bilgi -kısmen fahriye-: 54-63

Bilinmeyen bir sultana övgü -kısmen methiye-: 64-66

Mahlas ve tarih beyti: 67

Şair kasidesine “İstanbul halkı”nda simgeleştirdiği Osmanlı toplum yapısını eleştirmekle başlar. Daha ilk beyit eğer bu hâlde devam ederlerse bir gün Allah'ın hışımıyla kahrolacakları yolunda bir ikazdır:

Eyâ ey kavm-i İslâmbol bilüñ tahkîk oluñ âgâh

İrişür nâ-gehân bir gün size kahr-ıla hışmu'llâh

Dünyaya usanma nedir bilmeksizin bağlılıkları, din evini yapmayı bırakıp Firavun ve Şeddad'ın bile yapmadığı tarzda dünya evi yapma peşine düştükleri, zavallı fakirlerin gönüllerini mütemadiyen kırdıkları, yetim hakkı gözetmedikleri, eylemlerinin hiçbir dine, kitaba uymadığı, bu hâllerini dini aşağıladıkları hâlde yaptıklarını kıyamet kopmayacakmış gibi kitabına uydurmaya çalıştıkları için “İstanbul halkı”nı eleştiren şair, eleştirinin kıvamını giderek yoğunlaştırır. Muhammed'in hükümlerinden uzaklaşan kadıların kurdukları tuzağa mahkeme adını verdiklerini, kadın sözüne uyan zamane erkeklerinin oğlan düşkünü olduklarını, aslında çoğunun -bu yaptıklarıyla- Allah'a düşmanlık ettiklerini, kötülükleri haddi aşan bu İstanbul halkının ansızın başına büyük bir bela gelmesinden korktuğunu söyler.

Şair, 18. beyitten itibaren Osmanlı devlet ve toplum nizamı içinde hemen bütün devlet ricalini ve statüleri alabildiğine eleştirmeye başlar. Bu dünyanın bozulmasına sebep olanlar *paşalar* ve *ağalardır*. Bunlar fitne ve fesadın kaynağıdır. Hırsız ve yankesicinin başı -aslında bunlarla uğraşmakla vazifeli olan- *subaşı* ve *aseslerdir*. *Reis-i küttâb* ve *defterdar* ise şeytanlık yolunda İblis'e taş çıkartacak kimselerdir. Osmanlı ilmiye sınıfında şeyhülislâmlık eşiği mesabesindeki *kazaskerler* de bu hücumlardan nasibini alacaktır. Şaire göre onlar, reis-i küttâb ve defterdarlardan da zalimdirler, bütün dünyayı “rüşvetçilik”le harap ederler:

Bulardan dahı azlemdür efendi kâdî askerler

Cihânı irtişâ ile harâba virdiler va'llâh

Tımar ve başmaklığın sepetlerde (rüşvetle) sunulduğunu, herkesin bir yolunu bularak savaştan kaçtığını, *sipahilerin* ve *yeniçerilerin* maaşlarının yetersiz olduğunu kaydeder.

Kimi araştırmacıların Üveysî'nin bir imam olması gerektiği yorumlarına da (Diez 1809: 258) yol açan;

Nice feth olısar Bağdâd imâmlar eylemez imdâd

Bulardan yüz çevirmişdür 'azîzüm evliyâ'u'llâh (8)

⁶ Nesip bölümünün kesin olarak bulunmadığı kasidede 54-59 arası beyitler *fahriye*, 64-66 arası beyitler *methiye* gibiyse de ne fahriye klasik fahriyelere ne de methiye klasik methiyelere benzer.

beyti⁷, ileride değinilecek olan şiirin yazılış tarihi ve dolayısıyla Üveysî'ye dair de kimi işaretler sunması bakımından kayda değer bir beyittir. Bu beyte göre "imamlar" ve Allah dostu veliler, "bulardan" dediği devlet idarecilerinden yüz çevirmiştir. Halk, samimi olmayan, riyakâr *vaizlere* inanmadığı için onların sözlerine kulak tıkamaktadır. Gerçek ârif ve kâmillerin âdeta gizlendiği bu ortamda gerçek bir Allah dostu ortaya çıkacak olsa şeytanlıkla suçlanmaktan kurtulamaz. Ortam o hâldedir ki âlimler yoksulluk ve zillet içinde; rüşvetçi, cahil olanlar ise makam ve itibar sahibidir.

Bütün bunları sayıp döktükten sonra "balık baştan kokar" diye başlayan beyte yer veren Üveysî, "fesadın başı hod malum" diyerek her şeyin asıl müsebbibi olarak "baştakini" yani padişahı gösterir. Nitekim bu noktadan sonra muhatabı da doğrudan padişahtır: "Ey padişah! Devrinde Hz. Muhammed'in soyundan gelenler aşağılanırken, Arnavutlar, Boşnaklar acayip şekilde devletin en üst makamlarında yer bulmaktadır." diyerek başladığı ve bizzat padişaha yönelttiği eleştirilerine bir Müslüman'ın kapıdan başını uzatıp baksa hâllerinden tiksineceği Yahudilerin, Müslümanlardan adam kalmamış gibi teklifsizce baş köşelere oturduğunu söyleyerek devam eder. Şair "mel'ûn" dediği bu tiplerin "emanet sahibi" olmalarından şekvacıdır:

*Nedendür böyle hâ'inler emânet şâhibi olmak
'Aceb hîç ehl-i İslâm'da bulunmaz mı emînu'llâh*

Padişaha hitabını sürdüren şair, böyle yaparsa Allah katında sorumlu tutulacağını, zira bütün kulların kendisine Allah'ın emaneti olduğunu söyler ve ona, *dilsizler*⁸, *soytarılar* ve *cücelere*⁹ iltifat etmemesini salık verir. Padişaha tekliflerini daha da somutlaştırarak *vezire* de asla güvenmemesini, zira asıl din ve devlet düşmanlarının vezaret köşesini kapanlar olduğunu söyler.

Padişahın yönünü okuyucuya çeviren Üveysî, *şeyhlerin* ve *vaizlerin* doğru yolda olmadıklarını, yol gösterici olması gerekenlerin sapkın olunca halkın da yolunu kaybetmesinin kaçınılmaz olduğunu ifade eder. Bu noktadan sonra yanlış işleyen şeyhlik kurumuna yönelik eleştiriler getiren şair, şeyhliği sadece şekil olarak anlayanları "boğaz yırtanlar" (cehrî/açıktan zikir yapanlar) olarak nitelendirir ve sürekli zikir hâlinde olan gönüllerde Allah'tan başka bir şey kalmayacağını, bağıra bağıra âdeta camileri yıkmanın sufilik olmadığını söyler. *Vaiz*, *hatip* ve *imamların* para verilmese kürsüye bile çıkmayacaklarını söyleyerek samimiyetsizliklerine temas eden Üveysî tam bu noktada sözü şeyhine getirir. Manzumenin sosyal ve siyasal tenkit kısmı burada sona erer.

Kasidenin Üveysî'nin hayatı ve çevresine dair bilgiler içeren bundan sonrası ilgili bölümde değerlendirilecektir. Üveysî, Osmanlı padişahını ağır bir dille eleştirir hatta onu açıkça "fesadın başı" olarak nitelerken kim olduğunu bilmediğimiz bir "sultan"ı ise övmekten geri durmaz. Kötü bir maksadının olmadığını, bütün bu yazdıklarından amacının dünyaya hizmet olduğunu söyledikten sonra sultanının adının cifr ilmiyle ilgili kitapta¹⁰ ismiyle ve resmiyle çıktığını, Kırım hanının onun alacaklısı olamayacağını hatta dünyada hiçbir padişahın ona denk olamayacağını, Allah'ın dininin ona yine Allah tarafından sunulduğu için (düşmanları) ne kadar uğraşırlarsa uğraşınlar, onu ortadan kaldıramayacaklarını söyler.

II. Kasidenin neşir serencamı

Bir nüshası şahsi kütüphanemdeki bir mecmua içinde bulunan bu kasideyi 10-11 Aralık 2004 tarihlerinde Kırıkkale Üniversitesi tarafından düzenlenen *I. Ulusal Sosyal Bilimler Sempozyumu: Bir Metafor Olarak Yol ve Yolculuk* başlıklı sempozyumda -ilk defa gün yüzüne çıkardığım zannıyla- "Yoldan Sapan Devlet Ricâline Karşı Basiretli Bir Osmanlı Şairinin Çılgılığı" başlığı altında bildiri olarak sunmuştum. Bendeki nüshada mahlas bulunmadığı için, yaptığım

⁷ Üveysî, sonra imamları da eleştirdiği için bu ihtimal mümkün görünmemektedir. İleride bu konuya değinilecektir.

⁸ Dilsizler, Osmanlılarda, doğuştan sağır ve dilsiz olan siyah veya beyaz hadımların en zekilerinden seçilen ve Enderun'da görev yapan bir zümre idi. "Taklitçilikte usta olan dilsizler padişah musâhipliğine ayrılır ve cüceler gibi çeşitli soytarılıklarla padişahu eğlendirirlerdi. Dilsizlerin asıl vazifesi padişah kapısında nöbet tutmak, onun sadrazam ve şeyhülislâmla özel görüşmelerinde iç hizmette bulunmak, padişah haremde iken kapı beklemekti." (Özcan 1994).

⁹ Cücelerin saray eğlencelerinde ve şenliklerde özel bir yeri vardı. "Osmanlı sarayında Has Oda, Hazine, Kiler ve Seferli odalarında bulunan cücelerin görevleri dilsizlerinkine benzerdi. Okur yazar olanları saray kütüphanesi, hastahane vb. yerlerde çalıştırılırlardı. Fakat başlıca vazifeleri soytarılık ederek padişahu ve saray halkını eğlendirmektir." (Nutku 1993).

¹⁰ Metinde "Kitâb-ı Cifr-i Câmî" şeklinde geçen kitabın tam adı veya adlarından biri *el-Cefrû'l-câmi' ve'n-Nûrû'l-lâmi'* dir. Bazı kaynaklarda Ca'fer-i Sâdık'a hatta Hz. Ali'ye nispet edilen (bk. Yurdağür 1993) eserin adı kasidenin bazı nüshalarında "Kitâb-ı Cifr-i Ca'fer'de" vb. şekillerde de geçer.

literatür taraması sınırlı olmuştu ve dolayısıyla bu kasideyi varlığından haberdar olunmayan ilginç ve önemli bir metin olarak değerlendirmiştim. Ne var ki sonradan manzumenin Günay Kut tarafından yıllar önce *TDAY Belleten*'de "Veysi'nin Divanında Bulunmayan Bir Kasidesi Üzerine" başlıklı makaleyle yayımlanarak tanıtıldığını (1970) görünce tebliğimi geri çektim ve yayımlamadım. Kut, makalesinde kasidenin daha önce Gibb, Ali Emîrî Efendi ve Fahir İz tarafından da yayımlandığını bildirmekteydi (1970: 169). Son zamanlarda satın aldığım bir cönkte de kasidenin eksik bir nüshasıyla karşılaşınca, konuyu yeniden ele alma fikri doğdu ve eserin ulaşabildiğim bütün nüshalarını görüp -Kut'un da önerisi¹¹ üzerine- yeni bir metin oluşturmak için çalışmaya başladım. Nüsha araştırmasıyla eş zamanlı olarak yaptığım literatür taramalarında bu manzumenin öteden beri sadece ülkemizde değil yurt dışında da bilindiğini hatta yurt dışında daha çok ilgi gördüğünü ve üzerine hayli tartışmalar yapıldığını öğrendim.

Bu vesileyle kaside üzerine yapılan neşriyatı ve hakkında yapılan kayda değer yorumları kronolojik olarak değerlendirelim.

Bu şiirden ilk söz ediliş bundan tam 254 sene öncedir. Denis Dominique Cardonne (1721-1783)¹², 1770 yılında *Mêlanges de Littérature Orientale, Traduits de Différens Manuscrits Turcs, Arabes et Persans de la Bibliothèque du Roi*¹³ adlı iki ciltlik Fransızca eserinde, kendisinin de uzun süre görev yaptığı Kraliyet Kütüphanesindeki Arapça, Farsça ve Türkçe yazmalar arasında özgün ve önemli bulduğu muhtelif metinlerden bir tür seçki neşreder.¹⁴ Bunların biri de Üveysi'nin kasidesinden alınmış beyitlerdir. Cardonne'nin "Satyre de Veysi-Efendi -contre les Mæurs de Son Siècle"¹⁵ başlığı altındaki kısa çalışması (Cardonne 1770: 2/267-270) kasideden seçme yedi beytin Fransızcaya çevirisinden ibaret olsa da kasideyi ilk defa tanıtıp gündeme getirmesi bakımından önemlidir.

Eserin daha sonra ilk neşrini yapacak olan Diez, Cardonne'yi metni hiç anlamadığı iddiasıyla eleştirir. Onun, Nâbî'nin oğluna yazdığı didaktik şiiri -*Hayriyye*'yi kastediyor- tamamen çarpıtıldığı gibi Üveysi'nin şiirine de aynı kaderi yaşattığını söyler. Onun Cardonne'ye ilk eleştirisi metnin sadece yedi beytini aktarmış olmasındadır. Devamında "Cardonne'nin yayınladığı bu yedi beyitte şairin gerçek meramını arayanların boşuna uğraşacağı" yolunda ağır bir eleştiri getirir (Diez 1810: 250). Gerçekten de Diez haklıdır. Buradaki beyitler, -kasidenin ilk beyti hariç- özgün metinden oldukça uzak görünmektedir. Ayrıca Veysi'ye (öl. 16128) ait olduğunu başlıkta belirtmesine rağmen Cardonne, eserin şairine veya yazıldığı yıla/zamana dair herhangi bir değerlendirme yapmaz. Her ne olursa olsun Cardonne'nin yazısı, bu manzumeden bahseden ve aynı zamanda kasidenin Aleşehirli Veysi'ye atfedildiği ilk çalışmadır.

Kasidenin "metin neşri" denebilecek ilk yayını Cardonne'den yaklaşık 40 yıl sonra, 1809 yılında Heinrich Friedrich Von Diez¹⁶ (1751-1817) tarafından yapılmış ve *Minês de l'Orient Fundgruben des Orients* adlı dergide "Ermahnungen an İstanbul, oder Strafgedicht des türkischen Dichters über die Ausartung der Osmanen; aus dem Deustchen übersetzt und durch Anmerkungen erläutert vom Geheimen Legationsrath und Prälaten Herrn von Diez"¹⁷ başlığı altında yayımlanmıştır.

¹¹ "...bu gerçekten orijinal kasidenin saydığımız nüshalarından başka nüshalarının da bulunduğu açıktır. İşte hepsinin bir edisyonkritiği yapılarak esas metnin ortaya çıkarılması gerekmektedir. (Kut 1970: 176)"

¹² Fransız şarkiyatçı ve tercüman Cardonne, 9 yaşında gelip 20 yıl kaldığı İstanbul'dan dönünce kralın Doğu dilleri tercümanlığı ve sekreterliğinin yanı sıra ve Kraliyet Kütüphanesi müdürlüğü görevlerinde bulundu. 1750'den ölümüne kadar Coll'ge Royal'de Doğu Dilleri Kürsü'sünde profesör olarak görev yaptı. bk. https://en.wikipedia.org/wiki/Denis_Dominique_Cardonne (erişim: 10.08.2024)

¹³ *Kraliyet Kütüphanesindeki Türkçe, Arapça ve Farsça ve El Yazmalarından Çevrilmiş Doğu Edebiyatları Seçkisi*

¹⁴ Cardonne'nin çalışmasına Diez neşri, Diez neşrine de Gibb'in eseri sayesinde ulaştığımızı burada not etmek isteriz.

¹⁵ "Veysi Efendi'nin Yaşadığı Çağın Ahlakına Karşı Şiiri"

¹⁶ Heinrich Friedrich Von Diez, 1784-1790 yıllarında İstanbul'da Prusya elçisi olarak bulunmuştur. İstanbul'da kaldığı 6 yıl boyunca birçok eserin tercümesini yaparak önemli bir şarkiyat araştırmacısı hâline gelen Diez, 1817 yılında Berlin'de öldüğünde 17.000 basma ve 835 yazma eserden oluşan kitaplığı Berlin Kraliyet Kütüphanesi'ne bağışlandı (Kurtaran 2020: 129-30). Dede Korkut'un Dresden nüshasını da dünyaya tanıtan Diez'in; konusu, diplomatik görevi açısından kendisi için de son derece mühim bir metin olan bu kasidenin neşrinde kullandığı yazmanın İstanbul'daki görevi sırasında topladığı yazmalar arasında bulunması muhtemeldir.

¹⁷ "İstanbul'a Öğütler ya da Türk şairin Osmanlıların yozlaşması üzerine cezalandırıcı şiiri Almandan çevrilmiş ve Özel Elçilik Müsteşarı ve Piskopos Bay Von Diez tarafından notlarla açıklanmıştır."

Diez, manzume sahibinin Konyalı ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye bağlı biri olduğunu söylediğini kaydettikten sonra şairin doğum ve ölüm yılı da bilinmediğini sadece İsa'dan sonra 1626 yılı civarında yazdığını ve bunu ileride bir notta göstereceğini belirtir.¹⁸

Von Diez, bahsettiği notu;

Nice fetih olısar Bağdād imāmlar eylemez imdād

Bulardan yüz çevirmişdür 'azîzum evliya' u'llāh

beytinin geçtiği yerde düşer. Bağdat'ın fethedilmesinin zor olduğunu söylediği bu beytin, aynı zamanda şiirin hemen o sırada yazılmış olduğunun delili olduğunu ifade ettikten sonra bu başarısızlığı imamların sözüne kulak verilememesine bağladığına göre şairin de bir imam olması gerektiğini kaydeder¹⁹ (Diez 1809: 258).

Diez'in -kendi nüshasındaki şekliyle- kasidenin son beyti olan;

Üveysî çekme gam târîhin elbette şâhib-seyff²⁰

Zuhûr itmek mukadderdür bi-emri'llāh bi-izni'llāh

beytinin izahı noktasında kafası karışıktır. Bağdat kuşatmasının tarihi belli olduğu hâlde -ebcede göre- tarihin *şâhib-seyff* kelimesinden başka bir yerde aranmayacağını düşündüğü için *şâhib-seyff* kelimesinin 251'i vermesinin anlaşılabilir olduğunu belirten Diez, mısradaki diğer kelimeleri hesaba katarak da bir şey çıkaramadığını, mısradaki kelimelerde bir yazım hatası olması gerektiğini düşündüğünü ifade ettikten sonra "Üveysî'nin kendisinin de ne demek istediğini bilmediğine inanmak hoşuma gidiyor." (Diez 1809: 274) diyerek konuyu kapatır. Diez nüshasındaki *şâhib-seyff* kelimesi yerine bir bölük nüshada *seyfu'llāh* vardır. Nitekim Süleymaniye Kütüphanesi Şeyhülislam Esad Efendi 125/5 (E1) nüshasının müstensihisi veya sayfanın üzerine not düşen başka bir kişi son beytin derkenarında "seyfu'llāh" kelimesini hesaplayarak 217'ye²¹ ulaşmış, muhtemelen o da anlam verememiştir. Elbette kasidenin yazım tarihinin hicrî 217 olması da imkânsızdır.

Diez, bu yayınında basımdan kaynaklı birçok hatanın olduğu gerekçesiyle kasideyi 1811 yılında bir kez de küçük bir kitap hâlinde yayımlar. 49 sayfa tutarındaki *Ermahnung an Islambol oder, Strafgedicht des türkischen Dichters Uweissi über die Ausartung der Osmanen*²² adlı bu kitapçığın başında müstakil bir sayfada, değindiğimiz gerekçesini ifade eden yazar, eserinin girişinde "İstanbul'a Öğüt" (Ermahnung an Islambol) adını verdiği kasidenin müellifinin kim olabileceğine dair kanaatlerini -şiirden hareketle- aktardıktan sonra²³ Cardonne'nin 1770'teki yayınına ve oradaki hatalara değinir (1811: 1-4). Ardından kasidenin Arap harfli Türkçe metni, Almanca çevirisi ve açıklama notlarından oluşan metnine (1811: 5-26) yer veren Diez, 27-36. sayfalar arasında ise "Yalanlama" başlıklı bir bölüm açarak burada *Minès de l'Orient Fundgruben des Orients*'in baş editörü Hammer Purgstall ve ekibinin dergideki yayınına yönelik eleştirilerine uzun uzun cevap vererek haklılığını ispatlamaya çalışır. Kitapçığın sonunda ise ilk baskıdaki bariz hataların bir listesini verir (Diez 1811: 37-40).

Hammer, birkaç kez Türkçeye çevrilen *Geschichte des Osmanischen Reiches*²⁴ adlı eserinin beşinci cildinde (1828) 1628 yılındaki olayları anlattığı bölümün sonunda Veysi'ye büyük önem atfederek o yıl iki büyük adamın vefat ettiğini bildirirken Veysi'nin adını Aziz Mahmud Hüdâyî ile birlikte anar. Veysi'nin sadece *Münşeât*'ı ve *Siyer-i Veysi*'siyle değil,

¹⁸ "Das Jahr von des Dichters Geburt und Tod ist ebenfalls unbekannt. Nur so viel gewils, dals er ums Jahr Christi 1626 schrieb, als wovon man die Anzeige im Gedicht findet, wie ich am gehörigen Ort in einer Anmerkung nachweisen werde."

¹⁹ "Wir finden hier den ersten Beweis, dafs Uweissi dier Gedicht unter Murad IV verfast; denn Bagdad, was Soliman I von den Persern erobert hatte, war am. 27 Januar 1624 wieder in die Hande der Perser gekommen. Hierauf ward es Jahr 1626 zum erstenmale vergeblich von den Türken belagert, und auf schlechten Ausgang spielt Uweissi an, wenn er sagt, dafs von den jetzigen Menschen sich die Heiligen Gottes abgewandt hatten. Er hat also gleich nachher im Jahr 1626 geschrieben, wo die Begebenheit noch ganz neu war. Hinterher ward Bagdad von Murad IV in person erobert. Unter imams sin hier wieder die alten Religionslehrer gemeint, besonders Imam Chanefi, der zu Bagdad begraben liegt und zu dessen Confession sich die Osmanen bekennen, Der Dichter meint, dafs diese Imams wegen der Ausartung der Osmanen nicht für das Glück ihrer Waffen Vorbitten bey Gott gethan das heifts ihnen beygestanden haben."

²⁰ Mısranın vezni bu şekliyle kusurludur.

²¹ Hesabı yapan kişi sehven bir fazla toplamıştır. *Seyfu'llāh* kelimesi 216'yı verir.

²² *Türk Şair Üveysî'nin Osmanlı'nun Yozlaşmasıyla ilgili İstanbul'a Öğüt veya Cezalandırma Şiiri*

²³ Diez'e göre (1811: 2) Üveysî, Konyalı, Mevlânâ bağlısı ve 1626 yılında hayatta olduğu anlaşılan bir dervişti.

²⁴ *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*

aynı zamanda geçmişin büyük adamlarıyla sohbet kisvesi altında kaleme aldığı imparatorlukların çöküşü nedenleri ve hükümet etme bilgeliğinin öğretileri üzerine düşünceler içeren *Hâbnâme*'siyle de şöhret bulduğunu kaydettikten sonra sert ve kaba hicviyesinde ise o dönemde rüşvet ve gasp, zorbalık ve fitne yoluyla tüm sistem ve düzenin bozulduğunu anlattığını kaydeder.²⁵ Bahsettiği hicviyenin Diez'in editörlüğünü kendisinin yaptığı dergide yayımladığı "İstanbul Kasidesi" olduğu bellidir. Hammer'in "tarih"inde birkaç satırla söz etmesine rağmen zikrettiği bu kasideyi daha sonra yayımladığı *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst*²⁶un üçüncü cildindeki "Veysi" maddesinde (1837: 203-206) anmamasını hatta ima bile etmemesini, sonradan eserin Veysi'ye ait olduğu fikrinden feragat ettiği şeklinde yorumlamak mümkündür.

Koçi Bey Risalesi üzerine çalışan Rus şarkiyatçı Vasily Dmitrievič Smirnov (1846-1922), 1873 yılında yayımladığı *Кучибей Гомюрджинский и другие османские писатели XVII века, о причинах упадка Турции*²⁷ adlı eserinde, Diez'in 1809 yılındaki neşri hakkında derginin baş editörü Hammer'in olumsuz değerlendirmelerine karşı metni 1811'de yeniden yayımlayarak derginin editörlerine aksini ispatladığından söz eder ve kasidenin kendi elinde iki el yazması nüshası bulunduğunu bildirir. Hacimli bir şiir mecmuası içinde yer alan bu nüshanın Milli Kütüphane Şarkiyat Elyazmaları 573 numarada muhafaza edildiğini kaydeder. Kendi yazmasına Diez neşri arasında hem beyitlerin sırasında değişiklikler hem de yaklaşık 200 kadar nüsha farkı bulunduğunu ancak buna rağmen esas metnin farklı sayılamayacağını bildirir (Smirnov: 1873: 14). Bu arada Diez'in dergi editörlüğüyle girdiği tartışmada haklı olmadığını da söyleyen Smirnov, bunu örneklerle ayrıntılı bir şekilde açıklar ve kasideyi kısmen Rusçaya çevirir (1873: 15-17; 9).²⁸ Smirnov'un, eserin kime ait olduğu tartışmasına girmemekle birlikte Üveysî adını hiç anmaksızın hep "Veysi'nin kasidesi", "Veysi'nin hicviyesi" demesine nazaran eserin Veysi'ye aidiyetine kesin gözüyle baktığı anlaşılmaktadır.

Kasidenin Diez'den sonraki naşiri Elias John Wilkinson Gibb'dir (1857-1901). Gibb, ölümünden sonra yayımlanan ünlü eseri *A History of Ottoman Poetry*²⁹nin 3. cildinde eseri değerlendirir ve İngilizce çevirisini verir (1904: 210-218). Arap harfli metni ise -diğer metinler gibi- 6. ciltte (1909: 179-182) yayımlanır. Ne var ki Gibb, metin kısmında da çeviride de kasidenin tamamına değil ilk 44 beytine yer vermiştir. Gibb, Diez'in neşrettiği şiirin metnini düzeltmekle kalmaz³⁰, şiire dair uzun bir değerlendirme de yapar. Gibb, kasidenin *Minês de l'Orient*'in birinci cildinde Türkçe³¹ ve Almanca olarak yayımlandığını söyler (1904: 213). Kasidenin Alaşehirli Veysi'ye mi bir başkasına mı ait olduğuna dair en etraflı sorgulamayı yapan da Gibb'dir. Hem ona ait olması hem olmaması ihtimalini destekleyen unsurları bir bir ortaya koyan Gibb³² (1904: 208-211) kasidenin özgünlüğünü, "Bildiğim kadarıyla dönemi edebiyatında, bu kadar içtenlikle, bu kadar derin bir inançla yazılmış bir eser, başkası tarafından üretilmemiştir."³³ şeklinde ifade eder (1904: 213). Hammer'in tarihinde -yukarıda bahsettiğimiz- bu şiirin sahibi Üveys ile şair Veysi'nin aynı kişi olduğunu ileri sürmesine ihtiyatla yaklaşan Gibb, önce bu konuda müspet veya menfi bir şey söyleyebilmek için çok araştırma yapılması gerektiğini, ancak şiirin her hâlükârda IV. Murad Dönemi'nde yazıldığını belirtir. Daha sonra ise şiirin dil ve

²⁵ "Die Satyre, hart und ungeschlacht, schildert den damahligen Verfall aller Sitte und Ordnung durch Bestechung und Erpressung, durch Tyranny und Aufruhr." (Hammer-Purgstall 1829: 3/100). Ancak Âli tercümesi esas alınarak yapılan çeviride bu ifadelerle neyin kastedildiği ve son cümlede kastedilenin *Hâbnâme*'den ayrı bir eser mi olduğu anlaşılacak kadar muğlaktır: "Şiddetli ve hûnün olan hicivleri zamanın bozulmuş ahlâkı samimiyetle tasvir eden bir levhadır." (Hammer-Purgstall 1990: 5/103)

²⁶ *Osmanlı Şiir Tarihi*

²⁷ *Koçibey Gomürçinskiy ve XVII. Yüzyılın Diğer Osmanlı Yazarları: Türkiye'nin Çökme Sebepleri Hakkında*

²⁸ Smirnov'un kitabına ve diğer Rusça kaynaklara ulaşmamda yardımcı olan ve Rusça metinleri benim için Türkçeye çeviren sevgili dostum Sevinç Musayeva'ya teşekkürü borç bilirim.

²⁹ *Osmanlı Şiir Tarihi*

³⁰ *Minês de l'Orient* neşri gerçekten de yer yer manasız imlaları olan bazı kelimeleri barındırır. Söylediğine göre Gibb, bu neşri kendindeki iki nüshayla karşılaştırarak sağlam bir metin ortaya koymaya çalışmıştır.

³¹ Gibb söz konusu dergide "Üveysî" adlı bir şaire ait olduğu kaydıyla verilen bu metnin Türkçesinin hatalarla dolu olduğunu notunu da düşer.

³² Şiirin Veysi'ye ait olabileceğine delil olarak kendisindeki bir şiir mecmuasında bulunan bir örneğinin -Veysi'ye ait olduğuna şüphe olmayan şiirlerle birlikte bu kasidenin de ona ait gösterildiğini; aksi yöndeki tezle ilgili olarak da şiirdeki bilgilerin -ki Gibb bunları ayrıntısıyla anlatır- Veysi'nin hayatıyla örtüşmediğini ifade eder ve sonuç olarak Veysi'nin çağındaki yolsuzlukları ve haksızlıkları gösterebilmek adına kendisini mütevazı bir köylü, bir derviş gibi gösterdiğini kabul etsek bile onun gibi üstün kabiliyete sahip bir sanatkârın böyle bir şey uygulayabilmesinin oldukça şüpheli olduğunu belirtir ve kesin bir yargıya varmadan detaylı bir durum tespiti yapmakla yetinir.

³³ "So deep a conviction of absolute sincerity and terrible earnestness is produced by no other work, so far as I know, in the contemporary literature of Turkey."

üslubunu Veysî'nin dil ve üslubuna yakın bulmasa da hatta kendindeki nüshada -yayımlamadığı beyitler arasında bulunan- kendisinin Konya'dan geldiğini ve "Ocaklıoğlu bir Mevlevî" olduğunu belirttiğini yazmış olmasına ve eski kaynaklarda Veysî'nin böyle bir şiirinden bahsedilmemesine rağmen şiirin yine Veysî'ye ait olduğunu ve gizlenmek için kendisini bir köylü kılığında takdim ettiği kanaatinde olduğunu ileri sürer (Gibb 1904: 210-214).

Gibb'in baştan 44 beytini yayımladığı kasidenin, şairin kimliğini tespit adına en önemli bölüm olan son beyitleri metne dâhil etmek yerine onları nesren ifade etmesi dikkat çekicidir. Kendisi bunu her ne kadar "elindeki iki nüshada da son 18 beytin sağlıklı bir şekilde metin kurmaya elvermeyecek kadar bozuk"³⁴ (Gibb 1904: 213-4) olmasına bağlasa da kasidenin aynı zamanda son beytinde mahlasla (Üveysî) birlikte geçen "tārîh" ibaresinden ne anlaşılacak lazım geldiği konusunda makul bir açıklama getiremediği için diğer beyitleri de bu özeti içine katarak izahı müşkül bu sıkıntılı konuya girmek istememiş olmasını güçlü bir ihtimal olarak değerlendiriyoruz. Söz konusu *tārîh* ibaresinden çeviri ve yorumlarında hiçbir şekilde bahsetmemesi de bu ihtimali destekleyici mahiyettedir.

Türkiye'de bu kasideden ilk söz eden kişi Ali Emîrî Efendi'dir. O, kendi çıkardığı *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmûası*'nın 31 Mart 1335/1919 tarihli 13. sayısındaki başlıksız yazısında mezkûr kasideyi "Güfte-i Üveysî der-Ahvâl-i Zamân" başlığı altında ve 33 beyit hâlinde yayımlar. Avrupa'da iki asırdan beri bilinen hatta üzerine tartışmalar yapılan kasideyi, Yanya ve Leskofça müfettişliğinde bulunduğu sırada İşkodra'daki bir mecmuada görüp kaydettiğini söyler. Ali Emîrî'ye göre eser "*Üveysî nâmında bir zâtın 1037 hudûdunda gâyet hamiyetkârâne yazılmış bir manzumesi*"dir. Daha sonra manzumenin tanıklığında, şimdi şikâyet edilen pek çok olumsuzluğun üç yüz sene önce de yaşandığından bahsetmekle yetinerek "Güfte-i Üveysî der-Ahvâl-i Zamân" başlıklı metni yayımlar. Sonradan bazı İstanbul kütüphanelerindeki mecmualarda da gördüğünü kaydettiği metnin müellifine dair hiçbir değerlendirmede bulunmayan Ali Emîrî, galiba Bağdat seferiyle ilgili beyte istinaden eserin 1037'de yazıldığına hükmederken metinde söz konusu beyit için düştüğü dipnotta; "*Bu manzûmenin inşâdından bir iki sene sonra Sultân Murâd-ı Râbi' hazretlerinin fesâd ve fitne ve tezvîr erbâbına nasıl kılıç attığı erbâb-ı tevârîhçe ma'lûmdur.* (Ali Emîrî 1335: 240)" der.

Osmanlı hayranı olmakla maruf Ali Emîrî Efendi'nin tespit ettiği nüshanın yayımladığı 33 beyitten ibaret olup olmadığını bilmiyoruz. Ancak onun, devlet yönetimi ve halktaki kokuşmaların anlatıldığı bazı beyitleri abartılı bulup bilerek metne almamış olmasının muhtemel olduğu kanaatindeyiz.

Rıza Nur, "Üveysî'nin Bir Şiri"³⁵ başlıklı bir yazıyla tanıttığı (1936) kasidenin 39 beytine yer verir. Bahsetmediğine göre Onun Ali Emîrî neşrinden haberdar olmadığı söylenebilir. Rıza Nur, Paris Bibliotequie Nationale Supplément turc 385 numarada bir mecmuada gördüğünü³⁶ ve "100 mısra kadar" olduğunu söylediği şiirin 39 beytini yayımlamıştır. Ali Emîrî eseri nasıl "Osmanlıcı" zaviyesinden yorumladıysa Rıza Nur da eserle Türkçü bakış açısıyla ilgilenir. Onun en çok dikkat çektiği bölümler Arnavutların, Boşnakların yüksek makamlara geldiği hâlde Türklerin dışlandığının -ki şiirde hor görüldüğü söylenenler "âl-i Muhammed'dir- zikredildiği beyitlerdir. Rıza Nur'un metni, hazırladığımız tenkitli metinle epeyce benzeşmekle birlikte özellikle tarihin bulunduğu son beytin farklı olması bakımından değişik bir nüsha olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu beyit şöyledir³⁷ (Rıza Nur 1936: 1911):

"Üveysî çekme gam *tarih bin yüz elli altıda*

Hurûc etmek mukarrerdir biemrullah biemrullah"

"Üveysî'nin Vakayiname adlı bir eseri vardır." dediğine göre Rıza Nur da şiirin Alaşehirli Veysî'ye ait olduğu kanaatindeydi.³⁸

³⁴ "The eighteen concluding couples-ts, those in which the author speaks of himself, are in both cases too corrupt to admit of the construction of a satisfactory text..."

³⁵ "Şiiri" olması gereken kelime makale başlığında bu şekildedir.

³⁶ Söz konusu numarada şu an Cinânî'nin *Bedâiyü'l-âsâr*'ı mevcut olduğundan durumu tahkik edemedik. Rıza Nur'un yayımladığı metni, imlası son derece karmaşık olduğu ve bariz bazı hataları barındırdığı için tenkitli metne dâhil etmedik.

³⁷ İmlalar, alıntıladığımız metinlerden olduğu gibi aktarılmıştır.

³⁸ Rıza Nur esere ait görüşlerini daha evvel 1930'da Paris'te tamamladığı *Türk Şiirbilgi* adlı eserinde dile getirir. Bir cümleyle Veysî'nin *Vekâyi'nâme*'sinden söz ettikten sonra "*Ne hayrete şayandır ki bu zat devletin bozulmasını bir şiirinde idareye Arnavut ve emsali gibi Türk olmayanların geçmesinde buluyor ve bundan acı acı şikâyet ediyor. Demek ki Veysî ilk Türkçülerdendir.*" (Rıza Nur 2021: 96) der. Ancak gerek makalesindeki notlar gerekse *Türk Şiirbilgi*'ndeki satırlar Rıza Nur'un Veysî'ye dair -görmediği- *Vekâyi'nâme* adlı bir eseri olduğundan başka hiçbir bilgisi olmadığı, Üveysî'nin kasidesinde zikredilen Konyalı bir Mevlevî olduğu, Özi'ye gittiği vs. bilgileri makalesine

1940 yılında Mesut Koman, Konya Halkevi'nin yayın organı *Konya* dergisinde yayımladığı "(Tevarih-i Al-i Karaman) Mütercimi Şikârî'nin Bir Gazeli ve Konya'lı Üveysî'nin Saltanat İdaresine Karşı Hicviyesi" başlıklı makalesinin dört sayfalık bir bölümünü Üveysî'nin şiirine ayırır. Konya'da eline geçen 1294 hicrî tarihli bir cönkte gördüğü 27 beyti makalesine nakleden Koman, şaire dair bir yorum yapmaz. Rıza Nur'da bulunduğu hâlde gördüğü cönkte yer almayan beyitleri aktardıktan sonra yazısını Rıza Nur'un yukarıda sözünü ettiğimiz makalesinden iktibasla tamamlar. Koman neşrinde mahlas Üveysî değil Üveys'tir (1940: 1705).

Bernard Lewis de Üveysî'nin kasidesinden söz edenler arasındadır. 1962 yılında yayımlanan "Ottoman Observers of Ottoman Decline"³⁹ başlıklı (bk. Tezcan 2016: 141) Osmanlı'nın çöküş sebepleri ve nasihatnamelere ilişkin makalesinde Lewis, *Hâbnâme* ile nasihat kasidesini aynı müellife ait saymakla kalmaz iki eseri de birbirine karıştırır. Tezcan, Lewis'in bu "kafa karışıklığı"nın Gibb'in her iki eser üzerine yaptığı analizi yanlış anlamasından kaynaklanmış olması gerektiğini söyler (2016: 154).

Metin 1966 yılında bir kez de Fahir İz tarafından üniversite öğrencileri için kaynak kitap olarak hazırlanan *Eski Türk Edebiyatında Nazım I* adlı eserde (s. 117-119) -Arap harfleriyle- yayımlanır. İz'in 52 beyitten ibaret metninde, şiir başlığında belirtildiğine göre Topkapı Sarayı Yeni Yazmalar *Fetâvâ Mecmuası*, No: 617 28a-29b'daki metin esas alınmış ve Gibb neşriyle karşılaştırılmıştır. İz'in kitabında şiir "Veysî (ölm. 1037/1628)" başlığı altında verildiğine göre İz'in de kaside müellifinin Veysî olduğunu kabul ettiğini söyleyebiliriz.

Günay Kut'un 1970'te yayımlanan yukarıda bahsettiğimiz makalesi tespit edebildiğimize göre kasidenin Türkiye'de beşinci ve 67 beyitle en hacimli neşridir. Kut makalesinde bu kasidenin *Hâbnâme* müellifi meşhur münşi Alaşehir Veysî'ye ait olduğu düşüncesiyle "Benim burada bahsedeceğim makale Veysî'nin *Divanında yoktur.*" diyerek *Hâbnâme*'de de bu türden sızlanmalar olduğunu ancak *Hâbnâme*'de anlatılan ahlâk bozukluğunun belli bir döneme özgü olmayıp her devirde görülen şeyler olduğunu ifade eder. *Hâbnâme*'yi kısaca özetledikten sonra "Veysî bu düşüncesini bu kasidesinde İstanbul şehrini ele alarak daha açık bir şekilde belirtmiştir." der.⁴⁰

Kut, bu kasidenin yer aldığı birkaç yazma mecmuanın yerini de gösterir. Bunlar arasında Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 3409 numarada kayıtlı nüshada yer alan kasidenin kenarında yazan şu mühim notu da aktarır:

"Mahlası egerçi bu kasidede Veysî konulup ol beliğe nisbet olunmuşdur. Lâkin o tarihte mes'ul oldukda inkâr etmiş olduğumu ba'zı reşahat söylediler. Fi'l-hakîka meânisi ehl-i dâniş sözi olduğum andırur ise de elfâzı siyyemâ kafiyesi hâli Veysî'ye nisbeti münafi'dür. Lâkin tesettüren kasta makrüb olması dahi muhtemeldir."

Kut devamında bu duruma dair kanaatini "Buna dayanarak bu kasidenin Veysî'ye ait olduğu hakkında şüpheye düşersek de notta söylendiği gibi Veysî'nin bunu gizlemiş olması akla en yakın olanıdır." şeklinde beyan eder ve önemli olanın 17. yüzyılda böyle bir sosyal hicvin yazılabilmesi ve mecmualara alınabilmesi, yani okunabilmesi olduğunu belirtir.

Veysî ve eserleri üzerine çalışmalar yapan yakın dönem şarkiyatçılarından Elena Maştakova (1972) ve Fevziye Salimzynova'nın (1976) çalışmalarında da Üveysî'nin kasidesi ele alınmıştır. Her ikisi de kendilerine gelene kadar kaside üzerinde yapılanları -daha çok Smirnov'a atıfla- aktarırlar. Her iki çalışmanın kayda değer tarafı, kasidenin Rusya'da bulunan kimi nüshalarını haber vermeleridir. Maştakova, Bibliotheque Imperiale Publique de St. Petersbourg Ms. 573, nüshasını ("Catalogue des manuscrits et xylographes orientaux de la Bibliotheque Imperiale Publique de St. Petersbourg", Petersbourg, 1852, s.517-518 [1972: 163]) haber verirken Salimzynova, M. E. Saltikov-Şedrin adına Devlet Halk Kütüphanesi (Dorn Catalogue, No: 555 ve 573) nüshaları ile Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü Sankt-Petersburg Bölümü Smirnow, Manuscrits turcs, No: 412'de kayıtlı üç nüshanın yerini bildirir (1976: 10). Böylece Smirnov'un bahsettiği iki nüshayla birlikte en az yedi nüshanın da Rusya'da olduğunu öğrenmiş oluyoruz.

Zehra Toska, 1985 yılında tamamladığı *Veysî Divanı* konulu yüksek lisans tezinde şairin eserlerini tanıtırken 8. sırada "İstanbul Kasidesi" ne yer verir. "Yedi defa Üsküp kadılığından azledilip atanmaları sırasında mansıbının elinden alınması nedeniyle 'feryâdnâmeleri mecmûalarda dâstândur' denilerek Atâî tezkiresinde işaret edilen serzenişler bu kaside olabilir mi sorusunu akla getirmektedir. Onu bu kasideyi yazmaya sevk eden tesir belki şahsî kırgınlıklara dayanıyordu, fakat önemli olan,

aktarmasına (Rıza Nur 1937: 1612) hatta gördüğü nüshada eserin yazılış tarihinin 1156 olarak geçmesine rağmen o, kaside yazarının bu tarihten 119 sene önce ölen Veysî olduğu iddiasındadır.

³⁹ "Osmanlı'nın Çöküşünün Osmanlı Gözlemcileri"

⁴⁰ Sayın Kut, bu konuya dair yıllar önce yüz yüze bir görüşmemizde kendisinin de sonradan bu kasidenin Alaşehirli Veysî'ye ait olduğu düşüncesinden uzaklaştığını söylediğini not olarak düşelim.

kasidenin kendisinin yansıttığı sosyal tablodur; Veysî'nin yaşadığı çağa ve çevresine bakış açısı, değerlendirmesi ve yürekli bir şekilde eleştirmesidir." (Toska 1985: 26-7) değerlendirmesinde bulunur.⁴¹ Toska'nın tezine aktardığı metin 67 beyit tutarında olup (1985: 161-165) Kut neşriyle aynıdır.

Konuya dair ayrıntılı değerlendirmelerde bulunan akademisyenlerden biri de Baki Tezcan'dır. 2008 yılında bildiri olarak sunduğu çalışmasını 2016 yılında "From Veysî (d. 1628) to Üveysî (fl. ca. 1630). Ottoman Advice Literature and Its Discontents"⁴² başlıklı bir kitap bölümü olarak yayımlayan Tezcan⁴³, öncelikle "İstanbul'a Öğüt" (Admonition to Istanbul) olarak andığı manzumenin Alaşehirli Veysî'ye ait olup olmadığına dair tartışma açar. Kasidenin sonuna doğru Üveysî'nin kendisi hakkında verdiği bilgileri özetledikten sonra buna rağmen Veysî ile Üveysî'nin aynı kişiler varsayılmış olmasını "biraz dikkat çekici" bulur. Kasidenin Diez tarafından yapılan neşirlerinden bahsettikten sonra Diez'in "Üveysî" ısrarına rağmen Hammer'in eseri Veysî'ye ait göstermesinden ve Gibb'in de bu hususta Hammer'i izlediğinden ve nihayet Ali Emîrî ve Kut neşirlerinden söz eder (2016: 145-6). Kadı Veysî ile kaside yazarı Üveysî'nin ayrı kişiler olduğunu belirten Tezcan, Veysî adını hiç anmadan eser sahibi olarak Üveysî adlı birini göstermeleri noktasında Diez ve Ali Emîrî'yi "haklı" bulur. Veysî'nin *Hâbnâme*'sine değindikten sonra Üveysî'nin kasidesine dönen Tezcan, kasideyi özetler ve öneminden söz eder. Son beyitten hemen önceki üç beyit için de -muhtemelen- kasidenin başındaki "Mehdî'nin ortaya çıkması, "âhir zamân" gibi terimlerin geçmesine atıfla onun bu tür terimleri sembolik olarak kullanıyor gibi görünmediğini çünkü eserin bir isyan başlatan ve bu dünyada hiçbir padişah tarafından alt edilemeyecek biri hakkında bir kehanete atıf yapılarak sona erdiğini⁴⁴ kaydeder ve bu kehanetin bölgedeki (Özi) "son Moğol hanedanlarından biri olan Kırım hanları" ile ilgili olabileceğini kaydeder.⁴⁵

Veysî ile Üveysî'nin aynı kişiler olamayacağı kanaatini tereddütsüz ifade eden ilk araştırmacı olarak dikkat çeken Tezcan ikisi arasındaki yaklaşım farkına da dikkat çeker: "Veysî doğrudan Osmanlı müesses nizamının içinde yer alıp kanunlara daha fazla dikkat edilmesi gerektiğini savunurken Üveysî eleştirilerini genel olarak Osmanlı elitine yönelten ve hatta zaman zaman padişahın kendisine de göndermelerde bulunan çok yönlü bir müelliftir."⁴⁶

Esra Egüz kasideyi, başlığına nazaran "İstanbul'a dair" ve Veysî'ye ait olarak değerlendirdiği "İstanbul'a İçeriden ve Dışarıdan Bakışlar: Veysî, Nedim, Râmî ve Süheylî'nin İstanbul'a Dair Birer Manzumesi" başlıklı makalesinde (2009) adı geçen diğer üç şairin şiirleriyle mukayese bağlamında değerlendirir. Kasideye dair Kut'un makalesindeki bilgileri tekrarlayan Egüz de yerli araştırmacıların hemen hepsi gibi kasidenin gerçek müellifinin sorgulanması, telif tarihi gibi konulara girmeksizin beyitlerden hareketle, birtakım yorum ve değerlendirmelerde bulunur; kasidenin İstanbul'la bağını kurmaya çalışır (2009: 36-45) ve neticede manzumenin "devrindeki toplum yapısına karşı bir sorgulama ve eleşiri niteliğinde" olduğunu ve İstanbul'un sadece bir "sembol" olarak kullanıldığını söyler (2009: 45).

Tespitlerimize göre son olarak Hasan Gültekin 2013 yılında "Veysî'nin Sosyal Tenkit İçerikli Kasidesi" başlıklı bir makale kaleme almıştır. Gültekin de Kut'un makalesindeki metin üzerinden birtakım açıklamalar yapmakla yetindiği yazısında başlıktan da anlaşılacağı gibi kasidenin Veysî'ye aidiyetine dair bir kuşku duymamıştır.

III. Kaside kim tarafından, ne zaman yazılmıştır?

Veysî mi Üveysî mi?

Kasidenin neşir serencamından bahsederken eserin kim tarafından yazıldığına dair görüşleri de ifade etmiş olduk. Burada ayrıntısına yeniden girmeden özetleyecek olursak; kasideden ilk bahseden Cardonne'nin "Veysi Efendi" demekle yetindiği müellifi Diez, "Üveysî adlı biri" olarak ifade eder. Hammer, şiirin sahibi Üveysî'nin Alaşehirli Veysî

⁴¹ Sayın Toska da manzumeye dair yaptığımız telefon görüşmesinde, kasidenin zarif manzumeler kaleme alan Veysî'ye ait olmadığına sonradan kendisinin de kani olduğunu ifade etmiştir.

⁴² "Veysî'den Üveysî'ye Osmanlı Nasihat Edebiyatı ve Yarattığı Hoşnutsuzluklar"

⁴³ Temin etmekte epey güçlük çektiğim bu çalışmasını kendisine ulaştığım gün göndermek nezaketinde bulunan Sayın Tezcan'a teşekkür ederim.

⁴⁴ "Moreover, he does not seem to use these terms symbolically, as his piece ends with references to a prophecy about someone who starts a rebellion and who will not be defeated by any king on this world (couplets 64 – 66). (Tezcan 2016: 152)"

⁴⁵ Bu konu aşağıda değerlendirilecektir.

⁴⁶ "...whereas Veysi is situated squarely within the Ottoman establishment and makes a case for paying closer attention to the law, Uveysi is a subversive author whose critique is directed against the Ottoman elite at large and at times even alludes to the sultan himself. (2016: 153)"

olduğunu ileri sürer ancak yukarıda değindiğimiz gibi o da sonradan bu düşünceden uzaklaşmış olmalıdır. Gibb eserin Veysî'ye ait olduğunu düşünmekle birlikte çekincelerini sayarak bundan çok da emin olmadığını ihsas eder. Smirnov, eseri "Veysî'nin kasidesi" olarak anar. Kasidenin Türkiye'deki ilk naşiri Ali Emîrî Efendi eserin "Üveysî nâmında bir zât" a ait olduğunu söyler. Türkiye'de şiiri Alaşehirli Veysî'ye atfeden ilk isim Rıza Nur'dur. Mesut Koman, şiirin "Konyalı Üveysî'nin olduğunu belirtirken Fahir İz, Günay Kut ve Zehra Toska'ya göre de -ki her ikisinin de şu an böyle düşünmediklerini belirtmiştik- eser Veysî'ye aittir.⁴⁷ Daha genç kuşak Türk akademisyenler de bu hususu sorgulamadan kabul ederler. Veysî'nin diğer eserleriyle ilgili lisans üstü tez çalışmalarının hepsinde "İstanbul Kasidesi" olarak isimlendirilen bu manzumeden bahsedilmişse⁴⁸ de görebildiğimiz kadarıyla ikisi (Şen 2008: 28-9; Musayeva 2015: 19-21) dışında eser sorgulanmadan Alaşehirli Veysî'ye mal edilmiştir. Tunç Şen, Baki Tezcan'ın sunduğu (2008) -sonradan yayımlanacak olan- bildiri metnine atıfla dil ve üslupça kaside yazarı Üveysî'nin Veysî olamayacağını belirtmiş (2008: 28-9), Sevinç Musayeva da kasideye dair verdiği bilgilere "Üzerinde çokça durulan ve Veysî'ye ait olup olmadığı tartışılan bu kaside..." (2015: 19) diyerek bu aidiyete dair bir tereddüdü olduğunu izhar etmiş olur.

Görüldüğü gibi gerek Türk gerekse yabancı bilim insanları, eseri kimin yazdığına dair farklı düşüncelerdedir ve dahası büyük çoğunluğu kararsız görünmektedir.

Kasidenin -bazı nüshalarda bulunmayan- son beyti şöyledir:

Üveysî⁴⁹ çekme ğam târîhdür elbetde seyfu'llâh
Zuhûr itmek muĸarrerdür bi-emri'llâh bi-izni'llâh

Bize göre bu şiirin Alaşehirli meşhur münşi ve şair Veysî'ye ait olma imkân ve ihtimali yoktur. Şair, kasidesinin 49. beytinden itibaren kendisi ve çevresine dair bilgiler vermeye başlar. Buna göre Muhîfî adlı bir şeyhe bağlıdır. İmamların, vaizlerin para almasalar kürsüye bile çıkmayacak durumda olduklarından yakınan Üveysî hemen o beyitten sonra sözü para pul almadan vaazlar veren Muhîfî adlı şeyhine getirir. Hemen sonraki beyitten anlaşıldığına göre "bütün zamanların kutbu" olarak nitelediği şeyh Muhîfî, şiirin yazıldığı tarihte hayatta değildir:

Ķanı bir mürşid-i kâmil **Muhîfî** gibi dünyâda
İderdi akçasuz va 'z u naşîhat ol veliyyu'llâh (49)

Bilüñ ey 'âşîk-ı devrân ol-ıdı kuţbı devrânuñ
Olupdur mesken ü me'vâ aña şimdi civâru'llâh (50)

"Allah ilminin bütün sınırlarına sahip" olduğunu belirttiği şeyhinin yanında kendisinin ancak okyanusta bir damla olduğunu anlatan Üveysî'nin uzun yıllar "siyahı beyazdan seçemeyen" âmâ gözleri de şeyhinin himmeti sayesinde görmeye başlar (51-52. beyitler).

Sefîne-i Evliyâ ve diğer sufi tabakalarında Muhîfî adlı bir şeyh bulamadık. Ancak bir belgede kasidenin kaleme alındığı tarihlerde yaşamış, Üveysî'nin bahsettiği gibi cami ve mescitlerde vaaz da verdiği anlaşılan Muhîfî adlı bir şeyhin varlığından söz edilir: "2 Temmuz 1617 tarihli belgeye göre, Yeğen Gazi Sultan mezarının mutasarrıfı olan Şeyh Muhîfî'nin cami ve mescitlerde vaaz vermesi uygun görülmüş ve başkalarının müdahale etmemesi belirtilerek yeniden berat verilmiştir (BOA, AE.SAMD.I., 5/401). (Polat 2023: 81)"

Muhîfî'nin, çok sık karşılaşılan isimlerden olmadığı, belgede geçen tarihin yanı sıra "cami ve mescitlerde vaaz vermesi" hesaba katılınca bu şahsın Üveysî'nin şeyhi Muhîfî olmasının kuvvetle muhtemel olduğu söylenebilir. Ancak *Muhîfî* adı yerine K1 nüshasında *Yahyâ*, M2 nüshasında *Muţî'î*, Y nüshasında *'Alî ve Esedu'llâh*, tenkitli metinde -pek çok

⁴⁷ Kut, söz konusu makalesinin de yer aldığı makaleler toplusu kitabında makalenin başlığını "Veysî'nin Divanında Bulunmayan (Veysî'ye Atfedilen) Bir Kaside Üzerine" olarak değiştirerek sonradan eserin Veysî'ye aidiyetine dair şüphesini ortaya koymuşsa da (2005), kasidenin E3 nüshasının derkenarında bulunan nota dayanarak -başlıktaki "atfedilen" ilavesine rağmen makalenin ilk yayınındaki "Buna dayanarak kasidenin Veysî'ye ait olduğu hakkında şüpheye düşerseniz de, notta söylendiği gibi Veysî'nin bunu gizlemiş olması en akla yakın olanıdır." (2005: 42) görüşünü değiştirmemiştir. Toska'nın ise yaptığımız görüşmede kanaatinin değiştiğini bildirdiğinden yukarıda söz etmiştik.

⁴⁸ Bu kasidenin bu adla anılması da anlaşılır gibi değildir. Sadece Diez'in neşrettiği metinde "Naşîhat-ı İslâmbol" başlığı bulunan şiir bir İstanbul methiyesi olmadığı ve konusu da İstanbul olmadığı hâlde -herhâlde ilk naşiri olan Diez'in domino etkisiyle pek çok çalışmada günümüze değin bu adla anılmıştır. Kastamonu Halk Kütüphanesi'nde yer alan iki nüshanın katalogu hazırlayanlar tarafından "İstanbul Şehrengizi" olarak adlandırılmasının ise izahı yoktur.

⁴⁹ Üveysî mahlası A ve İ nüshalarında "A Veysî", K1 nüshasında "Üveys" şeklindedir.

hatalı imla ve vezin kusurları yüzünden- kullanmadığımız İstanbul Üniversitesi TY 264 numarada kayıtlı nüshada ‘Uluvvu’llāh⁵⁰ isimlerinin kayıtlı olduğu notunu düşmek gerekir. Belki göremediğimiz nüshalarda farklı isimler de ortaya çıkabilir. Bu farkların neden kaynaklandığına dair muhtelif yorumlar yapılabilirse de bu farkların müstensihlerin kendi mürşitlerinin adını bir şekilde metne sokma gayretkeşiliğinden kaynaklandığını düşünüyoruz.

Bir ocak oğludur aşlum diyār-ı Konya mevlūdum

Benem ol hāk-i Mevlānā başumdadur külāh-ı āh (54)

Bu beyitte şair sadece memleketinin Konya olduğunu söylemekle kalmıyor, “ocak oğlu” olduğundan da söz ediyor. Ulaşabildiğimiz kaynaklarda “ocak oğlu” tabirini bulamadık. Acaba “ocakzâde”nin Türkçe söylenişi midir?⁵¹ Görebildiğimiz kadarıyla tarih terimleri arasında da “ocak oğlu” bulunmamaktadır. “Ocak” aynı zamanda -deminki manasıyla da irtibatlı olan- Anadolu’da hâlen de devam eden “çeşitli okumalar ve uygulamalarla şifa dağıttığına inanılan insanların bulunduğu aile” de demektir. Kasıt bu olabileceği gibi bu tabirden “yeniçeri (ocaklı) çocuğu” olduğunu anlamak da mümkündür. Şimdilik kati olarak şudur hükmünü vermek mümkün görünmemektedir. Ancak şairin itikadî konumuna dair aşağıda görülecek yorum ve değerlendirmeler, *ocak oğlu* sözüyle kastının *ocakzâde* olması ihtimalini güçlendirdiğini söyleyebiliriz. Bazı nüshalarda “hāk-i pây-ı Mevlevî” olarak da geçen ikinci mısradan şairin Mevlevî olduğu çıkarımını yapmanın zorlama olacağını düşünüyoruz. Günümüzdeki gibi o zamanlar da Konya denince akla Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Mevlevilik geldiği için şair, doğduğu yer için metaforik bir anlatıma başvurmuş olmalıdır.

Üveysî’ye dair kasidedeki kayda değer bir diğer bilgi de manzumeyi kaleme aldığı esnada Kırım’ın Özi şehrinde memur olduğu ve Kazaklarla birlikte bulunduğudur:

Özi’ye olmuşuz me`mür Kazak’la bileyüz el`ân

‘Aceb mi kâfiristāna düşerse mü`min-i bi’llāh (61)

Bu konunun manzumenin yazılışıyla da sıkı bir ilgisi var. Eğer Üveysî, kasidesini yazdıktan sonra ülkeden kaçıp Kırım’a sığınmamışsa -ki bu zayıf bir ihtimaldir-, Kırım’a -muhtemelen sürgüne benzer bir görevlendirmeye- gittikten sonra yazabilecek cesareti göstermiş olmalıdır. Üveysî’nin “Müslüman birinin kâfir ülkesine düşmesi şaşılacak şey midir?” demesi boşuna değildir. Zira bahis konusu dönem, Kırım Hanlığının, kuzeyden alternatif hanların desteğindeki Rus Kazaklarıyla sürekli mücadele içinde olduğu yıllardır.⁵² Üveysî’nin “kâfiristāna düşmek” ile kastettiği, yaşadığı dönemdeki Kazak işgali olmalıdır. Çünkü “XVII. yüzyıl boyunca Rus Kazakları yalnız Kırım için değil Osmanlı Devleti için de belli başlı bir mesele halini almıştır. (İnalçık 2022: 452)”

Buradaki ifadeler şairin vaziyetinden memnuniyetsizliğini de ortaya koyuyor. Şu hâlde bu Kırım seferi bir sürgün olmalıdır. Kırım’a sığınmış olması ise birkaç sebepten mümkün değildir. Öncelikle Osmanlı o dönemde kendisine bağlı Canbeg Giray’ı desteklerken, Rus Kazaklarıyla iş birliği hâlinde sürekli güneye hücumlar tertip eden Mehmed Giray ve Şâhin Giray’a hasımdı. Memur olduğunu söylediği yer olan Özi (Özü/Oçakof) zaten Osmanlıların elindeydi. Üveysî’nin imparatorluğun en sıkıntılı, karışık, en uçtaki bir şehri olan Özi’ye memur edilmesi herhâlde bir sürgündür. Muhtemelen aslında her Osmanlı aydınının gördüğü ama sadece kendisinin bu kadar açık dile getirdiği bozuklukları nazma dökebilmesini sağlayan şey de bu gözden çıkarılmışlık olmalıdır.

Şaire dair şiirinden çıkarılabilecek başka bilgiler de vardır. Manzumesine “Eyâ -bazı nüshalarda elâ- ey halk-ı İslambol” diye başladığına ve şiir boyunca toplumsal çürümeyi İstanbul halkının yaşantısından örneklerle gözler önüne serdiğine göre bir ara İstanbul’da ikamet ettiğini düşünmek yanlış olmaz.

Devrinde bütün Arnavut ve Boşnakların yüksek mevkilere geldikleri ve fakat peygamber soyundan gelenlerin (âl-i Resûl) aşağılandığını söyleyerek padişahı bu hususta açıkça uyarmaktadır. Bu beyitten hareketle şairin Hz. Muhammed soyundan, yani seyyid olduğu yolunda muhtemel bir çıkarımda bulunmak çok zorlama olmayacaktır.

⁵⁰ *Kanı ol zat-ı pāk-āsā ‘Uluvvu’llāh gibi sultān / Olupdur mesken ü me`vā āna şimdi civāru’llāh (vr. 107b).*

⁵¹ “Bu ocakları oluşturan ailelerin her biri soylarını Sarı Saltuk, Abdal Mûsâ, Karaca Ahmed, Otman Baba, Şücâüddin Baba, Seyyid Ali Sultan gibi şahsiyetlere, onların soylarını da Hz. Peygamber’e ulaştırırlar. Ocaklar zaman içerisinde dedeler tarafından kurumsal hale getirilmiş, soydan gelenlere ‘ocakzade’ denilmiş, dedelik görevinin ocakzadeler tarafından yerine getirilmesi gelenek halini almıştır.” (Şahin 2007: 316)

⁵² Geniş bilgi için bk. İnalçık 2022.

Aşağıdaki beyit sayesinde Üveysî mahlasıyla şiir yazan kaside sahibinin adının da *Üveys* olduğunu öğreniyoruz:

Hüva'llāh ismine **zātum** ezelden mazhar olmuşdur

Anuñçün 'ilm-i cifr ile baña keşf oldı sırru'llāh (55)

Üveysî bu beytiyle *hüva'llāh* هو الله adına zatının (kendisinin) ezelden tecelli ettiğini söyleyerek bu tecellide adının da zahir olduğunu söyleyerek kendi adına (اويس) işaret etmektedir. Nitekim *hüva'llāh* هو الله adı da *Üveys* اويس adı da ebcedde 77 sayısını verir. İkinci mısradaki Allah'ın sırlarının kendisine cifr ilmiyle keşf olduğuna dair tefahür sözleri de bu hesabı teyit eder.⁵³

Şu hâlde elimizdeki tek belge olan kasidesine göre asıl adı Üveys, mahlası Üveysî olan, Konyalı, "ocak oğlu", Mevlevî muhibbi, -muhtemelen- seyyid, Muhîfî adlı bir şeyhin bağlısı, uzun yıllarını âmâ olarak geçirmiş, devlette memuriyet elde edecek kadar tahsili olan, İstanbul'da mukim iken şiiri yazdığı dönemde -muhtemelen sürgün olarak- Kırım'ın Özi şehrinde bulunan bir 17. yüzyıl şairiyle karşı karşıyayız demektir.

Nihayet hem sadece bir nüshada görüldüğü hem de tarihî zemine oturmadığı için güvenilirliği tartışmalı bir bilgiyi de aktaralım. Berlin nüshasının (B) başlığında geçen "Fermâyed Üveysî Efendi Münecim-i Şâhîn Giray" ibaresine göre Üveysî Şahin Giray'ın müneccimidir. Ancak -yukarıda belirtildiği gibi- hem o devirde Şahin Giray'ın Kırım'ın kuzeyinde bulunması ve Canbeg Giray'ın yönetimindeki Özi'nin Osmanlılar'ın hâkimiyeti altında olması hem de Üveysî'nin bundan kasidesinde söz etmemesi, bilakis şiirinden Kırım hanlarına pek muhabbetinin olmadığını anlaşılması bu ihtimali çok zayıflatmaktadır. Müstensihin bu bilgisinin kasidedeki ifadelerden yaptığı çıkarımlarından ibaret olması kuvvetle muhtemeldir.

Kaynaklarda Üveys veya Üveysî mahlası üç şairin adı geçer. Bunlardan biri 19. yüzyılda yaşamıştır. Diğer iki mahlastaştan biri 1137/1724-25 tarihinde vefat eden İstanbullu kadı Osman Üveysî Efendi'dir (Kesik 2020). Üveys mahlaslı üçüncü şair de İstanbulludur, "Derviş Üveys" olarak tanınan şair, eğitiminden sonra Muhammed Arzî Dede'ye intisap etmiş, onun himmetleriyle talik ve rika'da dönemin önemli şahsiyetleri arasında yer almıştır. Arzî Dede'nin vefatından sonra nice yıllar çile çekmiş; ardından Hac niyetiyle Mekke'ye gitmiş ve burada 1080 / 1669'da vefat etmiştir (Tuğluk 2020). Derviş Üveys'e dair malumat *Esrar Dede Tezkiresi'*nden menkul olup hakkındaki bütün bilgiler bundan ibarettir. Kaside şairi Üveysî'nin Mevlevilik'ten söz etmesi ve ölüm tarihinin şiirin yazılış tarihine uygun düşmesi, ikisinin aynı şair olmasını muhtemel kılsa da birinin Konyalı, diğerinin İstanbullu oluşunun yanı sıra Derviş Üveysî'nin hüsn-i hatta mahir biri olduğu hâlde kaside yazarı Üveysî'nin böyle bir vasfından söz etmemesi gibi hususlar bu ihtimali oldukça zayıflatır.

Burada asıl mesele, Üveysî'nin, bidayetinden beri birçok araştırmacının eseri kendisine izafe ettiği Alaşehirli Veysî olup olmamasıdır. Bunun pek çok bakımdan mümkün olmadığı ortadadır:

1. Her şeyden önce dil, üslup, vezin ve kafiye hâkimiyeti gibi hususlarda problemlili bir metin olan bu kasidenin Veysî gibi bütün Türk edebiyatında Nergisî ile birlikte münşiyâne nesir veya üslûb-ı âlî denilen nesir üslubunun en büyük temsilcisinin kaleminden çıkması mümkün ve muhtemel değildir. Bu şiir Veysî'nin nazmunu da hiç okşamaz. Kut'un da makalesinde bahsettiği E1 nüshasının derkenarında kayıtlı olan ve muhtemelen sonradan mecmua maliklerinden biri tarafından kaydedilen yukarıya aktardığımız nottaki (Kut 1970: 170) ihtimal bize göre söz konusu bile değildir. Veysî gibi yüksek stil sahibi bir sanatkârın çok istese bile kendisini ifade hususunda kifayetsiz, dil kusurlarıyla malul, kafiye ve vezni aksayan⁵⁴ böyle bir manzume yazamayacağı aşikâr olduğu gibi böyle bir ihtimal mantık sınırlarını da zorlar.

⁵³ Makalemizi neşredilmeden okuyarak katkılar veren ve bu meyanda *hüva'llāh* - *Üveys* denliğini fark edip bildiren değerli mesai arkadaşım Prof. Dr. Ömür Ceylan'a ve bu vesileyle Berlin nüshasını temin etmekle kalmayıp makaleye dair kıymetli görüşlerini paylaşma nezaketini gösteren sevgili meslektaşım Doç. Dr. Güler Doğan Averbek'e minnettarım.

⁵⁴ Konumuz her ne kadar eserin zafiyetlerini sayıp dökmek değilse de bariz birkaç örneği zikretmek elzem görünmektedir. Dil kusurları daha ilk beyitteki "bilüñ taḥkîk" söyleyişiyle başlar. Tef'îl babında geçişli bir fiil olan *tahkîkin* (doğrulama, gerçeği araştırma) bilüñ yüklemine bağlanması kayda değer bir zafiyettir. Keza 11. beytin ikinci mısrasındaki (Budur mü'minlere kaçdı idüpdür kâfir-i bi'llāh) sözdizimi kusurları da öyledir. Çok sayıda imale, hele hele zihaf barındıran bu kasidede reis-i küttâb veya reisü'l-küttâb olması gereken kelimenin vezin zaruretiyle -hemen bütün nüshalarda- *re'is-küttâb* yazılması, düz ünlülerde, özellikle de "e" sesinde yapılmasına sıcak bakılmayan imaleler (sizê/1, irê/2, ne/3, nicê/4, bid'atle/7, dînê/8, ḳavlinê/8...), zihafklar (ḳâḳî/20, merdûd/21), med yapılması gereken yerde yapılmaması (İslâmbol/1, Şeddâd/3, İslâmbol'a/22, tîmâr/23, Vezîrler/ 23, İslâm'da/37...) gibi çokça vezin kusuru *vd.*

2. Bu şiirin Veysî'ye ait olabilmesi için kasidede kendisine dair verdiği bilgilerin (Konyalı, ocak oğlu, Muhîfî adlı bir şeyhe bağlı Kırım'da memur *vb.*) hepsinin yalan veya kurmaca olması gerekir zira bunların hiçbirinin Alaşehirli Veysî'nin biyografisinde yeri yoktur. Memleketi, meşrebi, şeyhi *vs.* bilgiler bir tarafa, kör olan gözlerinin sonradan şeyhinin himmetiyle açılması, Kırım hanlarından ve Kazaklar arasında bulunmanın verdiği ıztırdan söz etmesi, cifr ilmiyle uğraşması gibi özgeçmiş unsurları kendisini gizlemekle açıklanabilecek bir tahayyül ve tasavvurun ürünü olamayacak kadar gerçekçi görünmektedir.

3. Gibb her ne kadar kendisinin Veysî'nin Üveysî mahlasıyla da bazı şiirlerini gördüğünü söylese de yer bildirmemektedir. Biz Veysî'nin Üveysî mahlasını da kullandığına dair bir bilgiye rastlamadığımız gibi *Divan*'ında da mecmualarda da böyle bir şiirin varlığına tesadüf etmedik. Kasidenin -her ikisi de problemlili olan iki nüshadaki "A Veysî" imlası dışında- Üveysî mahlasıyla kaleme alınması da Veysî'ye değil Üveysî mahlaslı başka bir şaire ait olduğuna delalettir.

Zorlu Bir Muammâ: Kasîdenin Yazılış Tarihi

Eserin yazılış tarihine dair muhtelif nüshalarda birbirinden farklı bazı lafzi tarihler yer almaktadır. Hiçbiri birbirinin aynısı olmayan bu tarihlerin mevcudiyeti bize müstensihlerin metne keyfî olarak müdahale ettiklerini gösterir. Her ne kadar hemen hiçbirinin doğru olması mümkün değilse de nüshalarda mevcut olan, söz konusu tarihleri en uzak tarihten en yakına doğru gösterelim:

Rıza Nur'un bildirdiği Paris nüshasında son beyit şöyledir:

Üveysî çekme gam tarih bin yüz elli altıda
Huruc etmek mu Karrerdir biemrullah biemrullah

Bu beyte göre Üveysî eserini 1156'da (1743-4) yazmıştır.

Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 337/8 nüshasına göre ise eser 1060 tarihinde yazılmıştır (vr. 150a):

Ey Üveys gam çekme biñ altmışda şahib-seyf
Zuhûr itmek mu Karrerdür bi-emri'llâh bi-izni'llâh

Kasidenin bir nüshası olmamakla beraber Süleymaniye Kütüphanesi Tercüman 160'ta kayıtlı bir fetva mecmuasında da kasideden bazı beyitler yer almaktadır. Doğrusu oraya ne vesileyle alındığı anlaşılmayan⁵⁵ üç beytin sonuncusu olan mahlas beytinde de bir tarih vardır (vr. 45a):

Üveysî çekme gam târihidür kırk altıda şahib-seyf
Zuhûr itmek mu Karrerdür bi-emri'llâh bi-izni'llâh

Bu tarih, diğer nüshalarda da yer alan "elbette" kelimesinin üstü çizilerek onun üzerine yazılmıştır. Buna göre de kaside 1046'da (1636-7) yazılmış olmalıdır.

Şahsi kütüphanemizdeki nüshalardan birinde (F1) de lafzi tarih kayıtlı bir beyit vardır. Bir önceki mısra gibi vezne uymayan bu mısradaki eserin yazılış tarihi değil, o zaman vuku bulan ve şairin -daha doğrusu müstensihnin- sebebini toplumsal çürümüşlüğe bağladığı anlaşılan yangından söz ettiği beyit şöyledir⁵⁶:

Biñ kırk üçünde hicretüñ yigirmisinde şaferüñ
Cum'a günü olup ihrâk göklere çıkmışdur âh

Bu yangın, tarihe "İhrâk-ı Kebîr-i Cibâli" olarak geçen 20 Safer 1043 (26 Ağustos 1633) tarihindeki büyük İstanbul yangınıdır. Büyük yangından, bir sonraki beyitte yangından sonra memurlar eliyle halka yapılan eziyet dolayısıyla bahsedildiği ve bu anlamda metnin ana temasıyla da uyumlu olduğu görülüyor. Ancak tarihin geçtiği beytin ve bir sonraki şikâyet beytinin vezne uymaması sonradan bir vesileyle müstensih tarafından eklenmiş olduğunun, başka bir deyişle metin tamiriyle de düzelmeyecek kadar vezni bozuk ve zaten sadece bir nüshada görülen bu mısraların kaside

⁵⁵ Zira önceki sayfada cuma günü sabah namazının önemine dair hadisten bahsedilirken bu beyitler -ardından kasideden üç beyit daha yazılmış, sonra 2 Receb 1070 tarihindeki tam güneş tutulmasından söz edilmiştir.

⁵⁶ Nüshaları tanıttığımız bölümde görüleceği gibi F1 nüshası, diğer nüshalardan hiçbirinde bulunmayan başka beyitleri de barındıran, değişik bir nüshadır.

müellifi Üveysî'ye ait olamayacağını göstergesidir. Her ne hâl olursa olsun bu nüshaya göre de eserin 20 Safer 1043 (26 Ağustos 1633) tarihinden sonraki bir tarihte yazılmış olması icap eder.

Görüldüğü üzere üç nüshanın son beyitlerinde sırayla eserin 1156, 1060 ve 1046 tarihlerinde yazıldığı lafzen söylenmekte, bir nüshada da 1043 tarihindeki büyük yangından söz edilmektedir. Bu tarihlerden Rıza Nur'un tanıttığı nüsha dışındakilerin vezni bozuktur. Vezne uygun olan tarihin de kasidenin telif tarihi olma ihtimali yoktur. Zira elimizde biri 1067 (Kastamonu 337/8 nüshası -K1-), diğeri 1070 (Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi -E1-) olmak üzere 1156 yılından çok önce istinsah edilmiş iki nüsha vardır.

Üveysî'nin, Bağdat'ın ele geçirilememesini Allah dostlarının (evliyaullah) yönetimden yüz çevirmiş olmasına bağladığı;

*Nice feth olısar Bağdād imāmlar eylemez imdād
Bulardan yüz çevirmişdür 'azîzüm evliya'ullāh*

beyti, şiirin yazıldığı zamanı ve şairin yaşadığı dönemi bildirmesi açısından çok değerlidir.⁵⁷ Burada şair Bağdat'ın bir türlü fethedilemediğinden söz ettiğine göre şiir, 1035/1626 ve 1040/1630 yıllarındaki başarısız kuşatmalardan sonra veya o zaman aralığında ve 1048/1638'deki Bağdat fethinden önceki bir tarihte⁵⁸ ama aynı zamanda kuşatmanın gündemde olduğu yani 1035 veya 1040 yılları civarında yazılmış olmalıdır.

Bağdat'ın hicrî 1048'de fethedilmiş olduğuna ve şiirde Bağdat'ın fethedilememesinden yakınıldığına göre 1060 tarihini veren Kastamonu 337/8 nüshasındaki (K1) tarihin de uydurma olduğu bellidir. Keza sadece birer nüshada görülen ve lafzi tarihlerin bulunduğu mısraların vezninin tamire dahi imkân vermeyecek kadar bozuk olduğu 1043 ve 1046 tarihlerinin de yukarıda anılan sebepler dolayısıyla doğru olamayacağını söyleyebiliriz.

Kasidenin "tārīḥ" ibaresinin yer aldığı son beyti aslında fırtınanın koptuğu yerdir. Tuhaftır ki, Üveysî adı -kısmen- tartışılmış ise de bugüne kadar bu manzumeye dair yazıp çizen -sonuca ulaşamayan Diez dışında- hiç kimse mısradaki apaçık ortada duran "tārīḥ" kelimesine rağmen kasidenin yazılış tarihine dair bir yorum ya da değerlendirmede bulunmamış, konuyu bir problem olarak ele almamıştır. Yukarıda bahsedilen lafzi tarihlerin verildiği nüshalar dışında, mahlas beytinin bulunduğu diğer nüshalarda -sonuca etki etmeyecek farklılıklarla birlikte- Üveysî'nin mahlasını da zikrettiği tarih beytini önemine binaen tekrarlayalım:

*Üveysî çekme ğam tārīḥdür elbetde seyfu'llāh
Zuhūr itmek muḳarrerdür bi-emri'llāh bi-izni'llāh (67)*

Bizim *seyfu'llāh*'ı tercih ettiğimiz, Diez'in kendindeki nüshada *şāḥib-seyf* olarak kayıtlı olan ibarenin 251 sayısını vermesi karşısında şaşırarak "Üveysî'nin kendisinin de ne demek istediğini bilmediğine inanmak hoşuma gidiyor." dediğinden ve E1 nüshasının kenarında da *seyfu'llāh* kelimesinin ebced karşılığı hesaplanarak -aslında 216 olan- 217 sayısının bulunduğu yukarıda söz etmiştik. Beyitte geçen- *tārīḥdür* kelimesi neye takabül etmektedir? Üveysî bu kelimeyi beyte boşuna mı yazmıştır? *Seyfu'llāh* ve *şāḥib-seyf* sözcükleri beklenen tarihi vermediğine göre buradaki tarih nasıl hesaplanmalıdır?

İlk bakışta beyti şöyle anlamak mümkündür:

"Ey Üveysî! 'çekme gam' (ibaresi) tarihtir.⁵⁹ Elbette Allah'ın kılıcının ortaya çıkması Allah'ın emriyle ve izniyle kaçınılmazdır."

Ne var ki "çekme gam" ibaresinin ebced hesabıyla verdiği tarih 1108 (1696-7) çıkmaktadır. Kasidenin, ikinci Bağdat kuşatmasından 58 sene sonraya tekabül eden bu tarihte yazılmış olması mümkün olmadığına göre tamiyeyi başka yerde aramak gerekir.

⁵⁷ Sadece bir nüshada (Yazma Bağışlar: Y) *Bağdād* yerine *Moskov* yazılı olduğunu not olarak kaydedelim.

⁵⁸ IV. Murad, 1033/1624 yılında Safevîler'in eline geçen Bağdat'ın geri alınması için Hâfız Ahmed Paşa'yı Bağdat'a gönderir, ancak çarpışmalardan bir netice elde edilemez (1035/1626). 18 Şevval 1038'de (10 Haziran 1629) Hemedan ve Bağdat seferine çıkan Hüsrev Paşa, Abaza'nın eski adamlarından Genç Osman vasıtasıyla Kerbelâ, Nefes ve Hille gibi yerleri ve bazı kaleleri ele geçirdikten sonra IV. Murad'ın emriyle Bağdat üzerine yönelir. 28 Safer 1040'ta (6 Ekim 1630) başlayan bu ikinci Bağdat kuşatmasından da bir sonuç alınamaz. Bağdat'ın Osmanlı idaresine girmesi ancak 6 Cemaziyelâhîr 1048/15 Ekim 1638'de başlayıp kırk gün süren kuşatmadan sonra mümkün olabildiği (Yılmaz 2020: 178; Halaçoğlu 1991: 434).

⁵⁹ "tārīḥdür" kelimesi kimi nüshalarda "tārīḥdür" şeklinde ise de bu fark, anlamı etkileyen bir husus değildir.

Eğer cümlede “çekme” kelimesi olmasaydı veya onun yerine başka bir kelime bulunsaydı tamiyenin *gam* kelimesinde gizli olduğunu kabul edebilirdik ve “gam”ın ebced değeri olan 1040 tarihi, ikinci ve son Bağdat kuşatmasının yılına (1040/1630-1) pek uygun düşerdi. Cümlenin sentaksı buna izin vermediğine göre tamiyeyi başka bir yerde aramak gerekir ki, bizce Esat Efendi 7274 nüshasındaki *seyfu’llāh* kelimesini hesaplayan kişi, sonuca yaklaşmıştı. Tespit edemediği *bi-izni’llāh* kelimesiydi. Zira Üveysî, *seyfu’llāh*’ın tarih olarak zuhur edebilmesi için gerekli şart olarak “Allah’ın iznini” yani *bi-izni’llāh*’ı ifade etmektedir. Başka bir deyişle *seyfu’llāh* ile ilk bölümünü verdiği tarihe ancak *bi-izni’llāh* “Allah’ın izniyle” ulaşılabilecektir. Tarih düşürme ve ebced kurallarına çok uygun düşen bu söyleyişe göre tarih/mahlas beytini günümüz diline şöyle çevirmeliyiz:

“Ey Üveysî, gam çekme! *Seyfu’llāh* kelimesi elbette tarihtir; -Allah’ın emriyle- *bi-izni’llāh* [sözcüğü ile] ortaya çıkması muhakkaktır.”⁶⁰ *Seyfu’llāh* سيف الله kelimesinin ebced karşılığı olan 216 ile *bi-izni’llāh* باذن الله kelimesinin ebced karşılığı olan 819’un toplamı (1035) bize eserin telif tarihini verir:

seyfu’llāh سيف الله = 216

bi-izni’llāh باذن الله = 819

Tamiye sonucu= 1035

Şu hâlde -eğer hesabımızda yanılmamışsak⁶¹- eser hicrî 1035, miladi 1625-6 yılında yazılmıştır. Bu tarih tam da IV. Murad’ın sonuç alınamayan birinci Bağdat kuşatmasının vuku bulduğu tarihtir.

Diez nüshasından başka altı nüshada *şahib-seyf* olan kelime ise aynı hesapla 1068 (1657-8) tarihini verir ki, bu tarih Bağdat’ın fethinden (1048/1638) sonraya tekabül ettiği gibi bu tarihten bir yıl önce istinsah edilmiş K1 nüshasının mevcudiyeti, tamiyenin anahtar kelimesinin ve bir anlamda da müellifin kaleminde çıkan kelimenin “şahib-seyf” olamayacağını gösterir.

Alaşehirli Veysî, kasidenin yazıldığı tarihte (1035/1625-6) Üsküp’te kadılık görevindedir.⁶² Üsküp gibi Osmanlı coğrafyasının önemli bir kültür merkezinde kadılık yapan ve uzun süre orada görev yaptığı için de Üsküplü olarak tanınan hâli vakti yerinde bir Osmanlı bürokratının kendisine yukarıda anlatılan bir hayat hikâyesi uydurup böyle bir manzume yazması herhâlde makul değildir.

IV. Bir problem daha

Baki Tezcan’ın, kasidenin sonunda yer alan üç beyitle ifade edilen -cifr kitabından yapılan çıkarımla- “kehanet”in Kırım hanlarıyla ilgili olabileceği ihtimalinden söz ettiğine yukarıda değinmiştik. Bu son beyitler, kasidenin çözüm bekleyen ve gündeme getirilmeyen bir başka meselesidir. Tezcan’ın makalesini yazarken yararlandığı neşirlerdeki metinler göz önüne alındığında onun bu tereddüdünde mazur olduğunu söylemeliyiz zira bahis konusu metinlerde bu beyitler muğlak görünmektedir.⁶³ Ulaştığımız nüshaların çokluğu, bir tür muamma gibi olan bu üç beytin biraz daha tebellür etmesi ve perdenin epeyce aralanmasına katkı sağlamaktadır. Hazırladığımız tenkitli metne göre son beyitten hemen önceki üç beyit şöyledir:

Kitâb-ı Cifr-i Câmî’de muşarraḥ ism ü resmiyle
Yazılmışdır ki bir sultân ḥurûc eyler bi-emri’llāh (64)

⁶⁰ Bu çeviriyi şairin asıl maksadını göz ardı ederek yaptığımızı hatırlatmak isteriz. Üveysî’nin son beytinin önceki üç beyte doğrudan bağlı olduğu ve bu beyitte de yukarıda bahsettiği kurtarıcı padişahın Allah’ın emri ve izniyle “Allah’ın kılıcı” olarak ortaya çıkacağına mukadder olduğunu söylemektedir.

⁶¹ “ile” anlamına gelen “bi-...” ibaresinin hesap dışında bırakılması da mümkündür ve hatta semantik olarak bu tercih daha anlamlıdır. Bu takdirde *seyfu’llāh* kelimesini *izni’llāh* ile toplamak gerekir ki tarih iki sayı eksiğiyle yani 1033 (1623-4) olarak “zuhûr eder.” Ne var ki bu tarihte ordu seferde olduğu ve henüz kuşatma başlamadığı için kuşatmanın başarıyla sonuçlanmadığına dair hoşnutsuzlukların ifade edilmesi için henüz erkendir.

⁶² “1034 Cemâziyelevvelinde (Şubat 1625) yedinci defa Üsküp kadılığı yaparken 1036 Muharreminde (Ekim 1626) bu son görevinden de azledildi. (Kaya 2013: 76)”

⁶³ Mesela aşağıdaki beyitlerin ilkinde geçen “Yazılmışdır ki bir sultân” ibaresi İz ve Kut neşirlerinde “Şunu taḥkîk bilüñ taḥkîk”, ikincisindeki “Kırım’uñ ḥânı sultânı” ibaresi de “Kırmân Ḥân-ı sultânı” şeklindedir (1z 1966: 119; Kut 1970: 177).

*Ġarîmi⁶⁴ olamaz anuñ Kırm'ıñ hanı sultânı
Mukâbil olamaz rüy-ı zemînde hîç aña bir şâh (65)*

*Ne deñlü sa'y iderlerse bulunmaz def'ine çâre
Şunulmuş cânib-i Hağ'dan virilmiş aña şer'u'llâh (66)*

Bu üç beyti günümüz Türkiye Türkçesine şöyle çevirebiliriz:

“[Geleceğe dair çıkarımlar yapma ilminin kitabı olan] Cifr-i Câmî' kitabında bir sultanın Allah'ın emriyle ayaklanacağı, ismiyle ve resmiyle yazılmıştır. // Kırm'ın hanı, sultanı onun alacaklısı olamaz ve yeryüzünde hiçbir şah onun karşısında duramaz. // Ne kadar çalışırlarsa çalışsınlar onu ortadan kaldırmanın yolunu bulamazlar çünkü Allah'ın şeriatı ona yine Hak tarafından sunulmuştur.”

Burada problem 64 numaralı beyittir. Bir grup nüshada ikinci mısra “Şunu taḥkîk bilüñ taḥkîk ḥurûc eyler bi-emri'llâh” şeklindedir. Hem iki yerde vezni zorladığı hem ifadece kusurlu olduğu hem de mana muğlak kaldığı için ana metne aldığımız üstteki varyanta göre bu beyitler aynı zamanda gaip (üçüncü şahıs) bir hükümdara övgü niteliğindedir. Bize Üveysî'nin cifr / cefr ilminden anlayan biri olduğunu göstermesi bir tarafa, bahis konusu kitaptan yaptığı çıkarımla (istihraç) -muhayyel- bir padişahın ortaya çıkarak -bütün bu haksızlıklar, yolsuzluklar ve zulümlere karşı- isyan bayrağını çekeceğini söylemektedir. Bu kaçınılmaz bir sondur zira dünyada hiçbir padişahın karşısında duramayacağı, gelecekte zuhur edeceği mutlak olan padişaha şer'u'llâh -Allah'ın kuralları[nı yerli yerine koyma görevi] Hak tarafından verilmiştir. Son beyitte anlatılanlar bu padişahın sıfatlarındandır ve “Allah'ın kılıcı” (seyfullah) olan o padişah, Allah'ın emri ve izniyle ortaya çıkacaktır.

Bu padişah, kasidede baştan sona yerilen Osmanlı padişahı olamaz. Kırm'ın hanının sultanının onunla dava edemeyeceğini söylediğine göre Kırm hanı olması da mümkün değildir. O hâlde kimdir yeryüzünde hiçbir şahın onun karşısında duramayacağını bu padişah?

Diğer gizli ilimlerin bazıları gibi cifr ilminin de 12 İmamdan İmam Ca'fer-i Sâdık tarafından tespit edildiğine dair yaygın bir kabul vardır. Cifr ilmiyle daha ziyade Şiîlerin ilgilenmesi (bk. Yurdağür 1993), Üveysî'nin beklediği padişahta “Mehdî” özelliklerinin olması⁶⁵, sonradan Sünnî kaynaklara da geçmekle birlikte daha ziyade Şiîler arasında yaygın olan *Mehdî* inancını akla getirmektedir. Özellikle kasidenin başında geçen;

Kıyâmet kopdı dünyâdan çeküp el hîç uşanmazsız

Zamân-ı devr-i Mehdî'dür nüzül itmekde Rûhu'llâh (2)

beyti bu çağrışımı güçlendirmektedir. Sadece bir nüshada (Ü1) olduğu için ana metne almayı aparatta yer verdiğimiz şu mısraya da dikkat çekmek gerekir:

Şunu taḥkîk bilüñ Mehdî ḥurûc eyler bi-emri'llâh

Acaba Üveysî'nin kaleminden çıkan şekil bu muydu yoksa Ü1 nüshasının müstensihî şiirin bağlamından ulaştığı şahsi kanaatini mi metne yansıttı? Üveysî'nin kastettiği padişah normal bir insan değil Mehdî midir? Yukarıdaki mesnetler çerçevesinde biz bunun galip ihtimal olduğu kanaatindeyiz. Eğer öyle ise kasideyi daha farklı bir bakışla okumak, mesela 26. beyitte geçen geçen “imâmlar” sözünden⁶⁶ de 12 İmam'ı anlamak gerekecektir. Söz konusu beyitteki ifade bir meslek olarak imamdan ziyade 12 İmamlar'ı doğrular görünümündedir. Hatta eğer para verilmese vaizlerin vaaz vermeyeceği, hatiplerin hitap etmeyeceği ve imamların da imamlık yapmayacaklarını söylediği;

Gerek va'z u ḥitâbetler gerek ders ü imâmetler

Virilmez olsa ücretler okunmazdı kelâmullâh (48)

⁶⁴ Burada şair *Ġarîm* غريم kelimesini *Kırm* كرم ile olan ses ve imla benzerliği dolayısıyla tercih etmiş olmalıdır.

⁶⁵ “...dünyanın ömründen bir gün bile kalsa Allah bu günü uzatıp mutlaka bir mehdî gönderecektir. Hz. Hasan veya Hüseyin'in neslinden gelecek olan bu kurtarıcının adı Resûl-i Ekrem'in adına, babasının adı da onun babasının adına uygun olacak (Muhammed b. Abdullah) ve zulümle dolu olan dünyayı adaletle dolduracaktır. Beş, yedi veya dokuz yıl hüküm sürüp bütün müslümanları hâkimiyeti altına alacak, iktidarı sona erince de kıyamet kopacaktır. (Yavuz 2003: 371)”

⁶⁶ “Nice fetḥ olısar Bağdâd imâmlar eylemez imdâd”

beytinde eleştirilen imamların iki beyitte böylesine olumlanması anlamsız olacağından her iki beyitte de imam kelimesinin cami imamı manasında kullanılmadığına kesin gözüyle bakabiliriz.

“On iki imam” sözünü lafzen kullanmamış olsa da “*İmāmlar eylemez imdād*” cümlesinde muradının 12 *İmamlar* olduğu kuvvetli karinelerle ortadadır. 12 İmam’ı böylesine öne çıkarması, Sünnîler arasında da reddedilmemekle birlikte Şiîler için Mehdî inancının çok güçlü olması ve nihayet kendisinin Şiîlerce büyük rağbet gören cifr ilmine sahip oluşunu “kenzu’llāh” (Allah’ın hazinesi) olarak ifade edecek kadar yücelterek övünmesi, -eğer yorumumuz doğruysa- “ocak oğlu / ocak-zâde” olduğunu söylemesi, Üveysî’nin Şiî veya Alevî olabileceği ihtimalini gündeme getirmektedir. Bu durumda da Şiî Safevî Devleti’nin idaresindeki Bağdat’ın Osmanlılar tarafından kuşatılması ama ele geçirilememesini “Nice fetih olısar Bağdād” diyerek “fetih” gibi İslâmî terminolojideki karşılığı belli olan bir kelimeyle ifade etmesi çelişki gibi durmaktadır. Acaba Şiî veya Alevî bir şair Osmanlı tebasından olsa da Safevî Devleti’nin başkentini ele geçirilmesini “fetih” olarak tanımlar mı? İkinci bir mesele 8. beyitte geçen “imamlar” sözüdür. Bu beyitte sözü edilen imamların “mezhep imamları” olması bağlama göre daha yüksek bir ihtimaldir. Çünkü Üveysî bu beyitte İstanbul halkının yaptıklarının “Allah’ın dört kitabında” (Kur’ân, İncil, Tevrat, Zebur) buyrulmadığı ve imamların sözüne de uymadığını söylerken aynı zamanda *müşevveş leff ü neşir* yoluyla “dört mezhep”i (Hanefîlik, Şâfiîlik, Mâlikîlik, Hanbelîlik) ima etmektedir:

Ne dîne tapduñuz bilmem ne mezheb tutduñuz hâşâ

İmāmlar kavline uymaz buyurmaz dört kitābu’llāh (8)

İlk mısradaki “din” kelimesiyle ilişkili ibare ikinci mısradaki “dört kitabullah”; ilk mısradaki “mezheb” kelimesiyle ilgili olan da ikinci mısradaki “imamlar”dır. Yani şair İstanbul halkına “Sizin yaptıklarınızın dört kitapta da dört mezhepte de yeri yoktur.” demektedir. Buradaki “imamlar”dan 12 İmam’ı anlamamızı gerektiren bir karine yoktur. Ama bir Şiî veya Alevî’nin diğer mezhep imamlarını referans göstermesi ihtimali bulunmadığına göre -eğer takiiye yapmıyorsa- Üveysî’nin Şiî olmadığı söylenebilir.⁶⁷ Ancak ister Alevî ister Sünnî olsun, yukarıdan beri ifade edilen mesnetlere dayanarak kasidenin son dört beytinde kastedilen kişinin Mehdî olması ihtimalinin çok güçlü olduğunu söyleyebiliriz.

V. Kasidenin nüshaları:

Gerek kaside üzerine yapılan çalışmalarda gerekse nüshalardaki başlıklarda “Nasîhat-i İslambol”, “Kasîde-i İstanbul”, “Kasîde-i Nasîhat” gibi muhtelif adlarla anılan kasidenin aşağıda hepsi gösterilecek olan 30’a yakın nüshasını tespit ettik. Bununla beraber nüsha sayısının bundan çok daha fazla olması gerektiği kanaatindeyiz. Kısa bir metin olan kasidenin çoğu nüshalarının başta şiir mecmuaları olmak üzere risale mecmuaları ve cönklerde diğer manzumeler arasına karışmış olduğundan çoğu katalogta ayrıca tasnif edilmemiş olması bu kanatımızın dayanaklarıdır. Nitekim şahsi kütüphanemizdeki nüsha da basılı katalogta (Köksal *vd.* 2018) -diğer kasideler gibi- doğal olarak müstakil bir eser gibi tasnif edilmemiştir. Bulduğumuz nüshaların bir kısmı kataloglanmışsa da büyük kısmını uzun mecmua taramaları sonucunda tespit etmiş bulunuyoruz. Metnin sadece Türkiye kitaplıklarında değil dünya kitaplıklarındaki yazmalar arasında da kataloglanmamış mecmualar arasında daha pek çok nüshasının bulunması kuvvetle muhtemeldir. Ancak öyle de olsa çıkması muhtemel yeni nüshaların makale sonunda verdiğimiz tenkitli metnin genel bütünlüğüne tesir edecek tarzda bir fark getirmeyeceğini, yeni bir beyit ilave etmeyeceğini, en fazla birkaç varyant değişikliğini sağlayabileceğini düşünüyoruz. Zira -yukarıya aktardığımız mahlas/tarih beyitleri dışında- gördüğümüz nüshalar arasındaki en kayda değer farklılık, beyit sayılarında ve özellikle de beyitlerin sıralarının çok farklı olmasıdır. Kimi nüshalar 20-30 beyit arası olacak kadar kısarken 60 beyit civarında olan -ki tenkitli metnimiz 67 beyitten müteşekkildir- nüsha sayısı oldukça azdır. Buna müstensihlerin istinsah ederken beyitlerden bazılarını çıkarmış olmaları yani bir nevi seçme beyitleri kaydetmiş olmaları sebep olmuş olabilir. Özellikle beyit sıralarının çok farklılaşması metni kurarken en

⁶⁷ Bu beyitleri yorumlarken Üveysî’nin itikadına dair de değerlendirmeleri ortaya koymuş olduk. Toparlayacak olursak “Ocak oğlu” olduğunu söylemesi bir Alevî dedesi olması ihtimalini akla getirirken, Şia inancında kuvvetli bir hüküm olan Mehdî’nin geleceği inancı, örtülü 12 İmam vurgusu, yine Cafer Sadık’tan neş’et ettiğine inanılan ve daha çok Şiî zümrelerde yaygın olan cifr ilmine hâkimiyeti ve saygısı, gibi unsurlar şairin Şiî yahut Alevî olması; ayrıca -yine bu inanç sistemi çerçevesinde- “Konyalı ocakoğlu” olduğunu söylediği beyitte Mevlevîlikten muhabbetle söz etmesi Mevlevîyye’nin Şemsîyye koluna mensup olması ihtimalini öne çıkarırken Şiî Safevî Devleti’nden Bağdat’ın alınacak olmasını “fetih” olarak nitelemesi ve özellikle dört mezhep imamından söz etmesi bunu nakzeden unsurlar olarak görünmektedir.

çok zorlandığımız husus olmuştur. Fazla sayıda nüsha kullandığımız tenkitli metinde yaprak/sayfa numaralarını ve sıralama farklarını gösterememizin temel gerekçesi de budur.

Bu bağlamda ilk 10 beyit hemen bütün nüshalarda mevcut olduğu hâlde sonraki beyitlerin mevcudiyeti nüshalara göre ciddi değişkenlik göstermektedir. Tenkitli metinde kullanılan bütün nüshalarda müşterek olarak yer alan beyit sayısı sadece 10'dur (1, 2, 3, 7, 8, 9, 12, 16, 17 ve 36. beyitler). Tenkitli metindeki 67 beytin 12'si (15, 26, 30, 31, 32, 33, 35, 40, 42, 63, 66 ve 67. beyitler) 5 nüshada, 11'i (27, 28, 41, 45, 53, 56, 57, 60, 64, 65 ve 67. beyitler) 6 nüshada, 4'ü (14, 38, 49 ve 62. beyitler) 7 nüshada, 9'u (28, 34, 51, 52, 55, 58, 59, 60 ve 62. beyitler) 8 nüshada, 6'sı (44, 46, 49, 50, 54, 61. beyitler) da 9 nüshada mevcut değildir.

Tenkitli metinde kullanmadıklarımız da dâhil olmak üzere gördüğümüz 20 civarındaki nüsha arasında en farklı şahsi kütüphanemizde bulunan F1 nüshasıdır. Bir risaleler mecmuasında yer alan 58 beyit tutarındaki bu nüshada başka nüshalarda bulunmayan ve çoğu vezin ve/veya ifade kusuruyla malul olan şu dokuz beyit vardır:

*Ne hadd-i şurb icrâ ne kazf ne zinâ ašlâ
Meger bunlar buña râzî oldı hilâf-ı emru'llâh (16)*

*Giyüp başlarına nisvân iderler 'âlemi hayrân
Yahûdî şabkasma şüphesiz yokdur rızâ 'u'llâh (17)*

*Fark olunmaz cümle milel getürdiler nazma hâlel
Anun için degül midür bu cümle hep gâzabu'llâh (18)*

*Müfessirler muhaddişler bu dünyâyı teferrüdde
Kaşd idüp cümle dir benümdür toğrı râh (32)*

*Hafî zikrûñ sevâbı çok cehrîde fâyide yok
Riyâ ise zarar muṭlak ider şâhibini güm-râh (38)*

*Biñ kırk üçünde hicretüñ yigirmisinde şaferüñ
Cum 'a günü olup iḥrâk göklere çıkmışdur âh (50)*

*Me'mûr olup ateş bizi yakdı bizim dârımızı
'Aceb midür 'âşileri intikâm eylese Allâh (51)*

*Degil bihûde yirlerde gezersin hey bî-efkâr
'İlm-i cevher ile çüñkim baña keşf oldı sırrullâh (54)*

*Hak tavîl ide 'ömrini şihhat 'adl ile geçe günü
Cümle-i nâsa tutdur şer 'iñ hükm-i ma'nâ evvel Allâh (58)*

Belli ki bu nüshanın vezin bilgisinden nasipsiz müstensihî metni naklederken kendi rahatsız olduğu konuları da kasidenin beyitleri arasına dercetmekten imtina etmemiştir.

Ciddi manada vezin ve imla problemi bulunan nüshalardan kayda değer bir farkı yoksa metne dâhil edilmedi. Bunun bir istisnası yukarıda sebebi açıklanan şahsi kütüphanemizdeki nüshadır. Beyit sayısı az olmakla birlikte neşre dâhil ettiğimiz iki nüshadan biri, istinsah tarihiyle ilgili notta açıklanan *Şâhidî Divanı* sonunda yer alan

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY 3560, s. 234-237 nüshası olmuştur. Türkiye kütüphanelerinde bulunan nüshalardan metinde kullanılmayanların tamamı bu problemlerin -eksiklik, vezin ve/veya imla kusurları- bariz olduğu nüshalardır. Almanya ve Hollanda kütüphanelerinde bulunan dört nüshanın üçünü temin edemedik.

İz ve Kut'un yararlandıkları nüshalar aşağıda gösterilen yazma nüshalar arasındadır. Aşağıdaki tabloda yer verilen Diez, Gibb ve Ali Emîrî nüshaları; Cardonne, Rıza Nur ve Koman'ın yararlandığı nüshalar ve Rus araştırmacıların yerini bildirdikleri yedi nüsha ile birlikte şimdilik toplam 33 nüshanın mevcut olduğunu söyleyebiliriz. Aşağıda tablo hâlinde verilen nüshalardan ilk 13'ü tenkitli metinde kullanılanlardır.

Tenkitli metin kurulurken tek başına hiçbir nüsha esas alınmamış olmakla birlikte tercih yapmak durumunda kalındığında çoğunlukla -diğer nüshaların hepsinden daha sağlam ve makul varyantları barındıran- Süleymaniye Kütüphanesi, Şeyhülislam Esad Efendi, 125/5 -ŞE- nüshası değerlendirilmiştir.

Tenkitli metinde kullandığımız yayımlar (Diez, Gibb, Ali Emîrî, İz, Kut neşirleri) ve eserin tespit edebildiğimiz nüshalarının tam künyeleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

NÜSHALAR					
Kütüphane, yer numarası ve yaprak	Rumuz	Katalog eser / yazar adı:	Nüshadaki başlık	Beyit Sayısı	İst. tarihi
Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi, 3656/4, vr. 53b-55b.	H	Kasîde /	Kaşîde-i Veysî-i Merhûm	65	-
Süleymaniye Kütüphanesi, Şeyhülislam Esad Efendi, 125/5, vr.72b-74a.	ŞE	Kaşîde-i Üveysî	Kaşîde-i Üveys - rahmetu'llâh-	58	1070
Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 3409/7, vr. 189b- 190b.	E	Kasâ'id ve Eş'âr	Kaşîde-i Veysî	56	-
Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar 5644/22, vr. 123b-124b.	Y	Kasîde-i Usûlü'l- Lüveysî	Kaşîde Uşûl li'l- Veysî	53	-
Milli Kütüphane Yazmalar Yz A 4816/2, vr. 28b-29a.	M1	Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâid	Kaşîde-i Üveys	47 beyit	-
Milli Kütüphane, Yazmalar Yz A 4635, vr. 97b-99b.	M2	Divan-ı Mahvî ⁶⁸	-	63	-
Kastamonu Halk Kütüphanesi, 337/08, vr.149a-150a.	K1	Risâle fî Mukaddime ti't-Tecvîd	Nazm-ı Üveys Efendi - rahmetu'llâhi aleyh-	53	1067
Kastamonu Halk Kütüphanesi, 1213/03, vr. 163b-15a.	K2	Şehrengiz-i İstanbul	-	62	-
Topkapı Sarayı Müzes Kütüphanesi, Yeniler, 617, vr. 28a-29a.	T	-	-	48	-

⁶⁸ Kütahyalı Mahvî (Ahmed Dede) Divanı'nın sonundadır. Asıl divan nüshasından farklı renkte bir kâğıda yazılmıştır.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY 3560, s. 234-7.	Ü1	Mecmû'a-i Eş'âr	Kaşide-i Veysî Efendi	63	-
İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY 5510, 64b.	Ü2	Dîvân-i Şâhidî ⁶⁹	-	28	1013 (bk. açıklama notu)
Staatsbibliothek zu Berlin, Hs. or. 989 – 2, vr. 44b-45b.	B	Mecmû'a-i Eş'âr	Fermâyed Üveysî Efendi Müneccim-i Şâhîn Giray	55	
Mehmet Fatih Köksal Kütüphanesi, Mec. 72, 156a-157b.	F	Mecmû'atü'r-resâil	Bismi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm	58	
Kastamonu Halk Kütüphanesi / 245/04, 21a-23a .	-	Şehrengiz-i İstanbul / Veysî, Üveys b. Mehmed el-Alaşehrî el-Üskübî	-	50	-
İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, MC_Yz_K0235, vr. 26a-b	-	-	Veysî Efendi mî-gofte bûd	20	
İstanbul Üniversitesi TY 264, vr. 105a-108a	-	-	Remz-i Üveysî istihrâc-ı sene Ūzî (?) mâcerâ' zuhûrîdur 'aleyh	57	
Beyazıt Kütüphanesi, B7887/3, vr. 62a-63a	-	Nasîhat Yollu Manzûme / Kadizâde	-	38	
Mehmet Fatih Köksal Kütüphanesi, C. 102, vr. 25b-27b		Cönk	Muhammediye	20	-
Staatsbibliothek zu München, Cod. turc. 511, vr. 85a-b (Götz 2015: 297)		Mecmu a / Veysî	-	-	-
Leiden University Library, Cod.Or. 12.385, vr. 50b-51a (Schmidt 2006: 237-8).		Mecmua / Kasîde	-	-	-
Leiden University Library Cod.Or. 25.758, vr. 74a-77a (Schmidt 2006: 126).		Nuş u Pend	Nuş u Pend / Üveysî Efendi el-Mevlevî	-	1177

⁶⁹ Divan nüshası 1013'te istinsah edilmiş ise de sadece bu şiirin yer aldığı tek sayfanın yazısı farklıdır. Yine de çok eksik olmasına rağmen en eski nüshalardan biri olduğu tahmin edildiği için neşre dâhil edildi.

YAYINLAR					
Diez 1811 neşri (bk. Kaynakça)	D		Naşihat-ı İslâmbol / Veysî	64	
Gibb 1909 neşri / (s. 179-182 (bk. Kaynakça)	G		Kaşide / Veysî	44	
Ali Emîrî 1335 neşri (bk. Kaynakça)	A		Güfte-i Üveysî der-Ahvâl-i Zamân	31	
İz 1966 neşri (s. 117-119) (bk. Kaynakça)	İ		- / Veysî	52	
Kut 1970 neşri (bk. Kaynakça)	GK		- / Veysî	67	

VI. Tenkitli Metin⁷⁰

- 1 Eyā ey kavm-i İslāmbol bilüñ taḥkīk oluñ āgāh
İrişür nā-gehān bir gün size ḳahr-ıla ḥıṣmu'llāh¹
- 2 Kıyāmet ḳopdı dünyādan çeküp el hīç uşanmazsız
Zamān-ı devr-i Mehdī'dür nüzül itmekde Rūḥu'llāh²
- 3 Yapup dünyā evin vīrān idersiz ḥāne-i dīni
Ne Fir'avn yapdı ne Şeddād binālar bu şek(i)l billāh³
- 4 Nice bī-çārenüñ zulmen yıḳarsız ḥāṭırın dā'im
Degül mi mü'minüñ ḳalbi a zālīm yoḥsa Beytu'llāh⁴
- 5 Fiğān u āhı maẓlūmuñ eger kim göklere irse
Terahḥum eyleyüp bir kez dimezsiz yirde ḳalmaz āh⁵
- 6 Yetīme şefḳat itmezsiz alursız göz göre mālın
Degül mi ḥāzır u nāzır buña rāzī mıdur Allāh⁶
- 7 Ne şer'ullāha tābī'siz ne ḥod ḳānūna ḳā'ilsiz
Cihānı dürlü bid'atle fesāda virdüñüz bi'llāh⁷
- 8 Ne dīne ṭapduñuz bilmem ne mezheb ṭutduñuz ḥāşā
İmāmlar ḳavline uymaz buyurmaz dört kitābu'llāh⁸
- 9 Bugün taḥkīr idüp dīni idersiz ḥīle-i şer'i
Şefā'at mi ider yarın size ol ḥaḳ Ḥabību'llāh⁹
- 10 'Aceb münkir misiz ḥaşre kıyāmet yoḥsa ḳopmaz mı
Size yā ümmetüm dir mi bu fi'l-ile Nebiyyu'llāh¹⁰
- 11 Ḳuzāt aḥvālını dirseñ ne mümkindür beyān itmek
Eger ḥaşmuñ ise ḳāḍī efendi yarıcuñ Allāh¹¹
- 12 Ḳurup bir dām-ı tezvīri ḳoṃuşlar maḥkeme nāmın
Ḳanı seccāde-i Aḥmed ḳanı aḥkām-ı şer'u'llāh¹²
- 13 Zamāne uydı nisvāna döşendi tāze oğlana
Ekābir ṭapdı hemyāna olup ekşer 'aduvvu'llāh¹³
- 14 Sözüne uydı Ḥavvā'nuñ şıyup emrini Mevlā'nuñ
Sürildi ḳıḳdı cennetden görüñ Ādem şafiyyu'llāh¹⁴
- 15 Nice dostlık ider şeyṭān bizümle eski düşmendür
Budur mü'minlere ḳaşdı idüpdür kāfir-i bi'llāh¹⁵
- 16 Sitanbul ḳavminüñ zulm ü fesādı cümleden artuḳ
Budur ḥavfüm yakınlarda irişe bir belā nā-gāh¹⁶

⁷⁰ Metnin altını dipnotla boğmamak için Nüsha farkları ve metne dair diğer hususlar makale sonunda gösterilmiştir.

- 17 Bozulmasına dünyānuñ sebep ağa vü paşadur
Fesād u fitneye bā ‘iş bulardur şübhesiz her gāh¹⁷
- 18 İdinmiş kalfa iblīsı re’īs-küttāb u defterdār
Tārīk-i şeytanetde ol degüldür bunlara hem-rāh¹⁸
- 19 Cihānda hırsız u hem yan kesici kim durur dirseñ
‘Ases başı ile şu başıdur taḥkīk inan bi’llāh¹⁹
- 20 Bulardan daḥı azlemdür efendi kādī askerler
Cihānı irtişā ile ḥarāba virdiler va’llāh²⁰
- 21 Eger taḥşil-i emvāle tekāsül itseler sehven
‘Azāzil-veş olur ‘azli iderler merdūd-ı dergāh²¹
- 22 Çakıldı fitne çaḳmağı tutuşdı büsbütün dünyā
Nice ulaşmasun āteş begüm İslāmbol’a geh gāh²²
- 23 Sebetlerde kılıç tīmār ze ‘āmet oldı başmaḳlık
Vezīrler ḥāşıdur ekşer kimi sulṫānlaruñ ey şāh²³
- 24 Çalışur bir tārīk ile seferden ḳalmağa herkes
Ḳanı bir atlanur gider ğazāya fi sebīli’llāh²⁴
- 25 Beş on aḳça ‘ulūfeyle sipāhī n’eylesün n’itsün
Eger yeñiçeri dirseñ ne ḳādir söylemek li’llāh²⁵
- 26 Nice fetḥ olısar Bağdād imāmlar eylemez imdād
Bulardan yüz çevirmişdür ‘azizüm evliyā’u’llāh²⁶
- 27 Mürāyiler tutup dehri şanurlar ḥālīdür dünyā
Velī her ğuşede vardur niçe biñ ‘ārif-i bi’llāh²⁷
- 28 Anuñ-çün diñlemez vā ‘iz sözin ḳoymaz ḳulağa ḥalk
Mü’eşşir mi olur pendı göñülde olsa ğayru’llāh²⁸
- 29 ‘Aceb gizlendi ‘ārifler bulunmaz oldı kāmiller
Görinmez oldılar şimdi sükūta vardı ehlu’llāh²⁹
- 30 Eger bir er zuhūr itse kerāmet gösterüp ḥalka
Aña şeytāndur dirler dimez münkirler eyvallāh³⁰
- 31 Faḳir ‘ālimleruñ ‘ömri geçer ‘azl ile zilletle
Olursañ mürteşī cāhil bulursın ‘izzet ü hem cāh³¹
- 32 Balık başdan ḳoḳar dirler fesāduñ başı ḥod ma’lüm
Ne ḳādir kimse bir nuṫka diye hāzā kitābu’llāh³²
- 33 ‘Acebdür ‘izz ü devletde cemī’an Arnavud Boşnaḳ
Çeker devründe zilletler şehā āl-i Resūlu’llāh³³

- 34 Nice nice Süleymânlar geçüp gitti bu dünyâdan
 anı cedd-i ıżāmuñ pes kime aldı bu mülkü'llāh³⁴
- 35 Bugün 'adl eyleyüp halka iderseñ luř u ihsānı
 Yüzüñ ađ olısar yarın maāmuñ zıll-ı 'arşu'llāh³⁵
- 36 Yahūdī gibi mel'ūnlar geçerler şadra bī-tekliř
 apudan baksa bir mü'min iderler andan istikrāh³⁶
- 37 Nedendür böyle hā'inler emānet şāhibi olmak
 'Aceb hiç ehl-i İslām'da bulunmaz mı emīnu'llāh³⁷
- 38 Hūdā şaqlar haālardan 'adālet eyleyen şāhı
 Ne ğam dünyāda 'uqbāda olursa fi emāni'llāh³⁸
- 39 Huzūr-ı Ha'a varduda olursız evvelā mes'ul
 Size tefvīz olınmışdur emānetdür 'ibādu'llāh³⁹
- 40 Bir alay dilsiz ü muđhik cüceye iltifāt itme
 Şeyātīn kavmine uyma şaın ey şāh-ı zıllu'llāh⁴⁰
- 41 Vezīre iltifāt itme benüm devletlü hünkārum
 Olardur düşmeni dīnūñ olardur devlete bed-h'āh⁴¹
- 42 Vezāret şadrına geçmiş oturmış bir bölük hayvān
 Bu dīn ü devlete hizmet ider yodur bir ādem vāh⁴²
- 43 Şırāt-ı müstaim üzre degüldür şeyh ü vā'izler
 Şapınca reh-nümā yoldan nice halk olmasun güm-rāh⁴³
- 44 Bođaz yırtmađ-ıla olmaz hulūř-ı albe sa'y eyle
 Gice gündüz oma dilden diyüp Allāh illa'llāh⁴⁴
- 45 Devām-ı zikre meřgöl ol gönülden māsivā gitsün
 Ki tā pür-nür olup albūñ tola esrār-ı 'aşu'llāh⁴⁵
- 46 Eger bir zerrece 'aş-ı İllāhī olsa albūñde
 Fenā dünyāya bamazduñ olur idüñ fenā fi'llāh⁴⁶
- 47 Hemān bir hāy hūy-ile yıar cāmi'leri şūfi
 anı evrād ile esmā' anı tevhiğ-i zikru'llāh⁴⁷
- 48 Gerek va'z u hiābetler gerek ders ü imāmetler
 Virilmez olsa ücretler ounmazdı kelāmullāh⁴⁸
- 49 anı bir mürşid-i kāmil **Muħiři** gibi dünyāda
 İderdi açasuz va'z u naşihat ol veliyyu'llāh⁴⁹
- 50 Bilüñ ey 'aşı-ı devrān ol-ıdı uşbı devrānuñ
 Olupdur mesken ü me'vā aña şimdi civāru'llāh⁵⁰

- 51 Ben ol deryā-yı bī-pāyāna nisbet kaṭreyem ancaḡ
Aña mekşūf idi el-ḡaḡ ḡamu esrār-ı ‘ilmu’llāh⁵¹
- 52 Nice yıllar olup a‘mā cihānı görmez olmuşken
‘Azīzūñ himmeti birle olupdur yine luṭfu’llāh⁵²
- 53 O pīrüm ḡaḡ-naḡar itdi gözümnden perdeler gitdi
Aḡ u ḡarayı fark itdi bi-ḡamdi’llāh bi-ḡamdi’llāh⁵³
- 54 Bir ocaḡ oḡlıdur aşlum diyār-ı Ḳonya mevlūdum
Benem ol ḡāk-i Mevlānā başumdadur külāh-ı āh⁵⁴
- 55 Hüva’llāh ismine zātum ezelden maḡhar olmuşdur
Anuñçün ‘ilm-i cifr ile baña keşf oldı sırru’llāh⁵⁵
- 56 Ne dirlerse disünler ḡo ḡayırmaz münkir-i bī-dīn
Bi-ḡamdi’llāhi ve’l-minne virildi baña kenzu’llāh⁵⁶
- 57 Ḳanā‘at kenzine vāşıl olanlar aḡniyālardır
Kerāmet mülkine mālīk olanlar oldı şāhenşāh⁵⁷
- 58 Cihānuñ şāhına dervīş olanlar ser-fürü itmez
Ne ḡacet ḡayrı ḡapuya ki meftūḡ ola bābu’llāh⁵⁸
- 59 Ne ḡavf u ne recāmuz var cihānuñ şāhlarından hīḡ
Murādum iki ‘ālemde hemān ancaḡ rızā’u’llāh⁵⁹
- 60 Ferāmūş itmeñüz bizi du‘ādan luṭf idüñ dā‘im
Göñül birliğini eyleñ bizümle ey ricālu’llāh⁶⁰
- 61 Özi‘ye olmuşuz me‘mūr Ḳazaḡ‘la bileyüz el‘ān
‘Aceb mi kāfiristāna düşerse mü‘min-i bi’llāh⁶¹
- 62 Getürme ḡalbe bir şübhe ḡünāha yoḡ yire girme
Her işde var durur elbetde bir ḡükm-i murādu’llāh⁶²
- 63 Göñülde zerrece yoḡdur ḡaraḡ va’llāhi bi’llāhi
Bütün dünyāya ḡidmetdür murādum ḡasbeten li’llāh⁶³
- 64 Kitāb-ı Cifr-i Cāmi‘de muşarraḡ ism ü resmiyle
Yazılmışdur ki bir sultān ḡurūc eyler bi-emri’llāh⁶⁴
- 65 Ğarīmi olımaḡ anuñ Ḳırım’uñ ḡanı sultānı
Muḡābil olımaḡ rüy-ı zemīnde hīḡ aña bir şāh⁶⁵
- 66 Ne deñlü sa‘y iderlerse bulunmaz def‘ine çāre
Şunulmuş cānib-i Ḳaḡ‘dan virilmiş aña şer‘u’llāh⁶⁶
- 67 **Üveysī** çekme ḡam tārīḡdür elbetde **seyfu’llāh**
Zuhūr itmek muḡarrerdür bi-emri’llāh **bi-iḡni’llāh**⁶⁷

Kaynakça

- Ak, Coşkun (1990). "Ziya Paşa'nın Terkib-i Bendi." *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. C. 5, S. 2, s. 77-84.
- Alıcı, Lütfi (2004). "Klâsik Türk Edebiyatında Sosyal Tenkit Örnekleri Olarak Yuf Redifli Şiirler." *İlmî Araştırmalar*. S. 17, s. 35-48.
- Ali Emîrî (1333). "Güfte-i Üveysî der-Ahvâl-i Zamân." *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası*. S. 13, s. 238-40.
- Bilkan, Ali Fuat (1990). *Nâbî Dîvânı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Cardonne, Denis Dominique (1770). "Satyre de Veisi-Efendi -contre les Mœurs de Son Siècle." *Mêlanges de Littérature Orientale, Traduits de Différens Manuscrits Turcs, Arabes et Persans de la Bibliothèque du Roi. Tome II*. Paris: Chez H'rrisant le Fils, s. 267-70.
- Çalış, Rabia (2022). *Veysî'ye Atfedilen Gurretü'l-'Asr Fî Tefsîri Sûreti'n-Nasr Adlı Eser (İnceleme-Çeviri Yazılı Metin-Tıpkıbasım)*. Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Diez, Heinrich Friedrich von (1809). "Ermahnungen an İstanbul, oder Strafgedicht des türkischen Dichters über die Ausartung der Osmanen; aus dem Deustchen übersetzt und durch Anmerkungen erläutert vom Geheimen Legationsrath und Prälaten Herrn von Diez." *Minês de l'Orient Fundgruben des Orients*. Wien. V. I, s. 249-274.
- Diez, Heinrich Friedrich von (1811). *Ermahnung an Islambol oder, Strafgedicht des türkischen Dichters Uweissi über die Ausartung der Osmannen*. Berlin: Heinrich Friedrich von Diez in Commission der Nicolaischen Buchhandlung.
- Egüz, Esra (2009). "İstanbul'a İçeriden ve Dışarıdan Bakışlar: Veysî, Nedim, Râmî ve Süheylî'nin İstanbul'a Dair Birer Manzumesi." *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. S. 40, s. 35-93.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki (1977). *Gülen Anadolu*. İstanbul: Pencere Yayınları.
- Gibb, E. J. Wilkinson (1904). *A History of Ottoman Poetry*. Volume III, London: Luzac & Co.
- Gibb, E. J. Wilkinson (1909). *A History of Ottoman Poetry*. Volume VI, London: Luzac & Co.
- Götz, Manfred (2015). *Verzeichmis Der Orientalischen Handschriften In Deutschland Persische Und Türkische Handschriften Der Bayerischen Staatsbibliothek München*. Teil 2, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Gültekin, H. (2013). "Veysî'nin Sosyal Tenkit İçerikli Kasidesi." *Erdem*. S. 64, s. 31-47.
- Halaçoğlu, Yusuf (1991). "Bağdat. Osmanlı Dönemi." *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 4, s. 433-7.
- Hammer-Purgstall, Joseph Von (1828) *Geschichte des Osmanischen Reiches*. Fünfter band. Peşt: In C. A. Hartleben's Verlage.
- Hammer-Purgstall, Joseph Von (1837) *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst*. Dritter band. Peşt: In C. A. Hartleben's Verlage.
- Hammer-Purgstall, Joseph Von (1990). *Büyük Osmanlı Tarihi*. C. 5. Yay. Haz.: Mümün Çevik, Erol Kılıç. İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Hoca, Fadıl (2002). *Veysî Divanı'nın Tahlili*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- İnalçık, Halil (2022). "Kırım". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 25, s. 457-65.
- İz, Fahir (1966). *Eski Türk Edebiyatında Nazım (XIII. yüüylndan XIX. yüzyıl ortalarına kadar yazmalardan seçilmiş metinler)*. I. Cild, I. Bölüm. İstanbul: Küçükaydın Matbaası.
- Kaya, Bayram Ali (2013). "Veysî." *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 43, s. 76-7.
- Kesik, Beyhan (2020). "Üveysî, Kadı Seyyid Osman Efendi." *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/uveysi-kadi-seyyid-osman-efendi> (erişim: 05.10.2024)
- Kılıç, Zülküf (2008). *Türk Divan Şiirinde Sosyal Eleştiri*. Doktora Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi.

- Koman, Mesut (1940). "(*Tevarih-i Al-i Karaman*) Mütercimi Şikârî'nin Bir Gazeli ve Konya'lı Üveysî'nin Saltanat İdaresine Karşı Konya, S. 31, s. 1702-1707. *Hicvîyesi.*"
- Köksal, M. Fatih (2006a). "Malum Çılgınlıkların Meçhul Şairleri", *Türk Edebiyatı*, S. 391, s. 58-61. (Aynı makale: *Yâ Kebîkeç – Mecmualar Arasında*. İstanbul: Kesit Yayınları. s. 233-8).
- Köksal, M. Fatih (2006b). "Divan Şiirinde Türk." *Journal of Turkish Studies – Türklük Bilgisi Araştırmaları Dergisi (Prof. Dr. Orhan Okay Hatıra Sayısı)*, Harvard University, V. 30/II (2006), s. 231-269. (Aynı makale: *Yâ Kebîkeç – Mecmualar Arasında*. İstanbul: Kesit Yayınları. s. 29-76).
- Köksal, M. Fatih (2009). Zamaneden Bir Şikâyet Daha: Sâdıkî Baba'nın Âhir Zaman Manzumesi", *Erciyes*. S. 378, s. 19-21. (Aynı makale: *Yâ Kebîkeç – Mecmualar Arasında*. İstanbul: Kesit Yayınları. s. 481-7).
- Köksal, M. Fatih – Micahit Kaçar, Mevlüt İlhan (2018). *Prof. Dr. Mehmet Fatih Köksal Türkçe Yazmalar Kataloğu*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Kurtaran, Uğur (2020). "Heinrich Friedrich Von Diez'in İstanbul Elçiliği ve Faaliyetleri (1784-1790)." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 75, No.1, 2020, s. 127-162.
- Kut, Günay (1970). "Veysî'nin Divanında Bulunmayan (Veysî'ye Atfedilen) Bir Kasidesi Üzerine." *Yazmalar Arasında - Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları I-* İstanbul: Simurg Yayınları, s. 39-48.
- Kut, Günay (1970). "Veysî'nin Divanında Bulunmayan Bir Kasidesi Üzerine." *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*. Yıl 1970, Cilt: 18, 169 – 178.
- Lewis, Bernand (1962). "Ottoman Observers of Ottoman Decline." *Islamic Studies*. 1, s. 71– 87
- Maştakova, E. İ (1972). Из истории сатиры и юмора в турецкой литературе (xiv-xvii вв.). Москва: Наука.
- Nutku, Özdemir (1993). "Cüceler." *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 8, s. 105-6.
- Özcan, Abdulkadir (1994). "Dilsizler." *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 9, s. 304-5.
- Polat, Mustafa (2023). *Osmanlı Dönemi İndegöl Vakıfları*. Konya: Palet Yayınları.
- Rıza Nur (1936). "Üveysî'nin Bir Şiiri". *Türkbilik Revûsü*. C. 3, No: 7, s. 8-12.
- Rıza Nur (2021). *Türk Şiirbiligi*. Haz.: Güler Doğan Averbek. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Salimzynova, Fevziye (1976). "Вейси Хаб-наме" ("Книга Сноведения"), Критический текст, перевод с турецкого, введение и примечания. Москва: Наука
- Schmidt, Jan (2006). *Catalogue of Turkish Manuscripts in The Library of Leiden University And Other Collections in the Netherlands*. Volume Three. Leiden: Leiden University Library.
- Smirnov, Dmitriy (1873). Кучибей Гомюрджинский и другие османские писатели XVII века, о причинах упадка Турции. С.Петербург: Типография В. Демакова.
- Şahin, Haşim (2007). "Ocak". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 33, s. 316-7.
- Şen, A. Tunç (2008). *The Dream Of a 17th Century Ottoman Intellectual: Veys - And His Habname*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Sabancı Üniversitesi.
- Tavukçu, Orhan Kemal (2022). *Yunus Emre ve Divân'ı*. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yay.
- Tezcan, Baki (2008). "From Veysî to Üveysî: Ottoman Stories of Decline in Comparative Perspective", *The Vienna Conference on Aspects of Imperial Decline and Resistance*, 11-13 April 2008.
- Tezcan, Baki (2016). "From Veysî (d 1628) to Üveysî (fl ca 1630) Ottoman Advice Literature and Its Discontents." *Reforming Early Modern Monarchieshe Castilian Arbitristas in Comparative European Perspectives*. Ed.: Sina Rauschenbach, Christian Windler. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, s. 141-156.
- Toska, Zehra (1985). *Veysî Divanı (Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

- Tuğluk, İbrahim Halil (2020). "Üveysî, Derviş Üveys." *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/uveysi-dervis-uveys> (erişim: 05.10.2024)
- Ürekli, Bayram (1997). Dördüncü Murad Devrine Dair Kadı-zâde'nin Bir Mnzûmesi." *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*. S. 11, s. 277-300.
- Yavuz, Yusuf Şevki (2003). "Mehdî." *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, s. 371-4
- Yılmaz, Ziya (2020). "Murad IV." *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, s. 177-83.
- Yurdağür, Metin (1993). "Cefr." *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 7, s. 215-8.

- ¹ Eyâ ey: Elâ ey, A, Y, El'ân, G, Alan, D, Eyâ yâ, İ, Elâ yâ, Ü2; İslâmbol: İstanbul, A, B, D, E, GK, K1, Ü2, Y, İslâmbul, F, K2; İrişür: İrişdi, F, M1; nâ-gehân bir gün: cânib-i Hâk'dan, B, bir gün size: sizlere bir, E, size bugün, F; kahr-ıla hışmu'llâh: hışm-ıla kahr-u'llâh, A, F, G, İ.
- ² koptu dünyâdan çeküp el hiç: günü koptu siz bu dünyâdan, G, koptu siz dünyâdan el çekmez, B, M2; yok mudur dünyâdan el çekmez, T, koptu dünyâda siz el çeküp, Ü1, koptu siz dünyâdan uşanmazsınız, Y; çeküp el hiç: siz el çekmez, A, GK, Ü2, siz el çeküp, D, E; siz dünyâdan el çeküp, F, H, K2, dünyâdan el çekmez, K1, M1, koptu dünyâdan el çekmez, İ; Zamân-ı devr-i Mehdî'dür: Zamânudur ire Mehdî, F, G, Ü2, Zamâne Mehdî devridür, A.
- ³ idersiz: idersin, K1; hâne-i dîni: hân-i dîni, M2; binâlar bu şek(i)l billâh: bünyân bu evi âh, D; binâlar: binâyı, M2; bi'llâh: eyvâh, G, Ü2. F'de birinci mısra sonu eksiktir.
- ⁴ Bu beyit D'de yoktur. bî-çârenüñ zülmen: bî-çâre mazlûmuñ, M2; zülmen: her dem, F; dâ'im: her dem, A, B, E, F, GK, K1, M2, Ü1; yoğsa: yoksa, Ü2.
- ⁵ Bu beyit D, G ve H'de yoktur. Fiğân u: Fiğânı, K1; Fiğân u âhu: Fiğânı dağı, Ü1; Fiğân u âhu mazlûmuñ eger kim göklere irse: Eger biñ kerre feryâd u fiğânı, İ, K2, M1, M2, T, Ü2; mazlûmuñ: zâlimüñ, F; irse: irdi, F, çıksa, M1, T; eyleyüp bir kez dimezsiz: itmeyüp aşlâ dimezsiz, A, itmeyüp bir kez dimezsiz, K2, itmeyüp hergiz dimezler, B, E, GK, K1; bir kez: hergiz, F, itmeyüp hergiz, M2, Ü2; dimezsiz: dimezler, F, yirde: bizde, Ü1.
- ⁶ Bu beyit D'de yoktur. itmeksiz alursiz: itmeksiz alurlar, F; hâzır: 'âlim, Ü2, hâzır u nâzır: sâmi' u bâşır, F.
- ⁷ tâbi'siz: tâbi'ler, F, kâ'ılsiz K1; kâ'ılsiz; kâ'ıller, F, râzısiz, K1; fesâda: fenâya, E, hârâba, B, M1, M2, Y; virdüñüz: virdiler, F; bi'llâh: eyvâh, E, H, K1, K2, T, va'llah, GK, M1, nâ-gâh, Ü1.
- ⁸ Bu beyit B'de yoktur. tıptuñuz: tıptılar, F; bilmem: -, K1; tıtuñuz: tıtdılar, F; buyurmaz: sözüñüz, F, tıtuñuz, K1.
- ⁹ dîni: şer'i, Y; Şefâ'at eylemez yarın size: Şefâ'at mi ide size yarın, B, Ü1, Şefâ'at ide mi yarın size, Ü2, Şefâ'at ide mi size yarın, D, M2; ol hâk: anda, A, ol kim, M2; size ol: ki ol, Y.
- ¹⁰ Bu beyit F ve G'de yoktur. münkir misiz: münkirsiz, K1; hâşre: Hâk'â, H, hâşrı, İ, M2, T, hâşr-ı, GK; yoğsa: yoksa, H, hâşre kıyâmet yoğsa koptu mî: şer'a kıyâmet yok mudur âyâ, Y; Nebiyyu'llâh: Resûlu'llâh, D, H, K2, M2, Ü2.
- ¹¹ Bu beyit E ve K1'de yoktur. Kuzât: Kazâ, D; dirseñ: dirsın, H; ise: ola, H; ne mümkindür: nice mümkin, D, F; hâşmuñ ise kâdî: kâdî ise hâşmuñ, B; yarıcuñ: yardımcıñ, A, F, G, M2; efendi: efendim, B, K2, M1; efendi yarıcuñ: saña yardımcıdır, H.
- ¹² dâm-ı: tım-ı, ŞE; kômışlar: kômışdır, H; nâmın: adın, A, E, GK, H, K1, Ü2, nâmüñ, M2; Aşmed: hâzret, G, K2, M2.
- ¹³ Bu beyit D'de yoktur. uydı: , E; düşdi, F; nisvâna: nefesine, K1; döşendi: düşüpdür, K1; tâze: ekşer, B, D, E, F, GK, K1, M2, Ü1; döşendi tâze: virildi işler, A, ekâbir düşdi, Y; Ekâbir: Nicesi, Y; olup: alup, K1; ekşer: yâr-ı, E, GK, - Ü1, yârı, B, K1, Ü, Y.
- ¹⁴ Bu beyit A, K2, M1, ŞE, T ve Ü2'de yoktur. şıyup: şunup, H, şıdı, B, M2; Mevlâ'nuñ: Havvâ'nuñ, B, Sübhân'nuñ, F, görüñ: görin, M2.
- ¹⁵ Bu beyit A, K2 ve T'de yoktur. ider: ide, Ü2; eski düşmendür: ider istiğvâ, G, İ; Budur mü'minlere kaçdı idüpdür kâfir-i bi'llâh: Budur hâvfüm yitiş kim yakında bir belâ nâ-gâh, M1; idüpdür: kim ider, F, ki ide, B, E, GK, K1, kim ide, Ü2; ider: idersiz, D; kâfir-i: kâfirin, G, İ, kâfirî, K, kâfirâ, Ü2.
- ¹⁶ Sitanbul: İstanbul, A, ŞE, H, K2, İslâmbol, D, M1, Bu şehriñ, Ü2; kavminüñ, halkınüñ, E, F; zülm ü: zulmi, ŞE, G, H, K1, K2, M1, M2, Ü1, Ü2; cümleden artuğ: hâdden aşmışdır, B, D, E, F, GK, İ, K1, Ü1; başdan aşmışdır, Y; hâvfüm yakınlarda: gam çekdüğüm koptu: A, D, K2, Ü2, T, koptu yakınlarda E, GK; koptu: hâvfüm, M2; irişe bir: bize ire, G, İ, irişüp bir, Ü1; bir belâ: bize de, M1, Ü2, size de, M2. F'de bu beyitten sonra bazılarında vezin problemi bulunan şu üç beyit mevcuttur: *Ne hadd-i şurb[ı] icrâ [vü] ne kazf [u] ne zinâ aşlâ / Meğer bunlar buña râzî oldı hilâf-ı emrullah // Giyüp başlarına nisvân iderler 'âlemi hayrân / Yahüdü şabkasını şüphesiz yokdur rızâ'ullah // Farq olunmaz cümle milel getürdiler nazma hâlel / Anun için degül midür bu cümle hep gâzabu'llâh*
- ¹⁷ Bozulmasına: Bozulmasa, E; ağa vü paşadır: paşa vü ağadır, A, B, G, İ, K2, M2, ağa paşalardur, F, H, paşalar ağalar, E, GK, vezir ü müftüdür, K1, paşa vü ağalar, M1, paşa-yı ağadır, T; paşa ağalardur, Ü1, Ü2, paşalar u ağalardur, Y; Fesâd u: Fesâd, D; her gâh: hem-râh, A, Allâh, E, vallâh, GK, bi'llâh, M2.
- ¹⁸ Bu beyit A, E ve M1'de yoktur. İdinmiş kalfa iblisi: Bular iblise hem-tâdur, Ü2; İdinmiş kalfa: Hâlife itdi, Y; İdinmiş: İdinmez, F; kalfa: hâlfâ, D, H, K2; kalfa iblisi: kâl'a-i iblis, K1; iblisi: şeytânı, M2; re'is-küttâb: re'isi dağı, B, Ü1, re'is, D, re'is dağı, K1, re'is u dağı, Y; Tarîk-i: Tarîki, M2, Ü1;

seytānetde: saltanatda, Y; ol degüldür bunlara: olupdur birbirine, M1, bunlara ol degül, K2, ol olmaz böyle de, M2; ; ol degüldür: kim olmaz, K1; degüldür: degül mi, D, İ, GK; bunlara: bunlar, E. M1'de ilk mısra yerine vezni bozuk şu mısra vardır: *Ders virür her gün iblise re'is-küttâb u defterdâr*¹⁹ hırsız: hırsız, K2; hırsız u: hırsız, E; yan kesici kim durur: yan kesiciler dağı, Y; kim durur: kimdür, D; yan kesici kim durur dirseñ: yol kesici dir isen kimdür, A; dirseñ: dirsın, M2; 'Ases başı ile şu başıdır taħkik: 'Ases başıyla şu başı bular durur, T, 'Ases başıyla şu başı işit taħkik, Ü2; şu başıdır taħkik: taħkik şu başıdır, E, GK, M1; taħkik: -, F; şu başıdır taħkik inan: şu başı anı taħkik bilüñ, G, İ, şu başı bulardur inanuñ, K2, şu başı inan sözüme, M2; taħkik şu başıdır inan, Ü1, Y; inan: 'ayān, K1.

²⁰ Bu beyit B ve M1'de yoktur. azlemdür: 'azımdür, K1, zālımdür, Ü2; efendi: efendim, E, İ, K2, M2, Ü1, T, efendüm, GK; kâdî 'askerler: kâdî-i 'asker, K1; irtişā ile: irtişālarla, A; şimdi rüşvetle, D, G, İ, irtişā birle, E, GK, Ü1; virdiler: virdüñüz, K1; va'llāh: eyvāh, A, F, H, Ü2, vāh vāh, M2.

²¹ Bu beyit A, B, F ve M1'de yoktur. emvāle: aħvāle, G, K2, Ü1, emvālūñ, H, emvāle, İ, GK, T, Y; emvāli, K1; 'Azāzil-veş: 'Azāzil uş, Ü2; olur: olup, M2; olur 'azli iderler: olur gayrı iderler, Ü1, anı ma'zül ider, Y; 'azli: i'zāz, D, M2, 'azl, ŞE, K2, - M2; iderler: ider, D, ebed, H, Ü2; merdūd-ı dergāh: merdūd-ı hem dergāh, D, ŞE, E, GK, K1, Ü1, Ü2; merdūd-ı her dergāh, G, İ, merdūd hem güm-rāh, M1; hem: - H, K2.

²² Bu beyit M2'de yoktur. fitne çaķmağı: çaķmaķ-ı fitne, A, çaķmaķ-ı fitne, B, E, F, K1, Y, fitne-i çaķmaķ, T; büsbütün: hep bütün, F, kibrit-i, E, GK, cümle-i, K1, yer yerin, Y; Nice ulaşmasun: Niçün ulaşmasun, G; ulaşmasun: ulaşmaya, A, M1, ŞE, Ü1, Y; İslāmbol'a: İstanbul'a, E, F, GK, K1, Ü2, İslāmbol, D; geh gāh: gāh gāh, B, D, ŞE, K2, M1, T, her gāh, A, H, K1.

²³ Bu beyit A ve Ü2'de yoktur. Sebetlerde: Sebetler, H, Sipāhiler, T; başmaķlık: paşmaķlar, D; hāşıdur: hāşdur, ŞE, F, hāsekī, Y; ekşer kimi: ekşeri, D, ekşerleri, G, İ; Vezīrler hāşıdur ekşer kimi sultānlaruñ ey şāh: Alupdur şimdi arslanuñ elinden pāyını rübāh, H, K2, M1, M2, T.

²⁴ Bu beyit A'da yoktur. Çalışur bir tarīķ ile seferden kālmağa herkes: Sefer kılmağa kullar itdiler hep cümle tedbiri, F; herkes: bu hāķ, H, hergiz, M2, Ü1; atlanır: atlanup, E, K2, M2, Ü2; atlu, F, iki yüz, Ü1; gider: gide, H, giden, M2.

²⁵ Bu beyit A, F ve Ü2'de yoktur. Eger yeñçeri: Ve ger kim yeñçeri, M1, Yeñçerileri, Y; söylemek: söyleñüz, ŞE, G, İ; dirseñ: dirsın, H; söylemek: söyleye, B; söylemek li'llāh: söyleñüz bi'llāh, K2, söyleñüz bi'llāh, T, diyüñüz bi'llāh, Y; li'llāh: bi'llāh, D, G, GK, T, Ü1.

²⁶ Bu beyit A, E, T ve Ü2'de yoktur. Bulardan: Bunlardan, B; Bağdād: Mosķov, Y; eylemez imdād: kavline uymaz, Y; 'azizüm: 'aziz-i, H, 'aziz ü, Y. İkinci mısra K'de yoktur.

²⁷ Bu beyit B, E, F, K1, Ü2 ve Y'de yoktur. Mürāyiler: Murābıtlar, Ü1; hālīdür: hālīdür, D, mālīdur G; niçe biñ 'arif-i bi'llāh: niçeler evliyā'u'llāh, D, G; niçe biñ evliyā'u'llāh, H; 'arif-i bi'llāh: mürşid-i bi'llāh, M2.

²⁸ Bu beyit G, İ, K2, M1, M2, Ü2 ve Y'de yoktur. sözün koymaz kulağa: sözüñ kulağa kōmaz, H; kulağa hāķ: kulağına, K1; Mü'essir mi olur pendi: Şavaş mı olur idi, E; olsa: ola, H. Bu beyit F'de çok farklı bir şekildedir: *Anuñçün sözlere diñle[n]mez hiç mü'essir olur mu / (...) yok gönülden gāfil ādem [kanı] gayru'llāh*

²⁹ Bu beyit D, E ve Ü1'de yoktur. 'Aceb: Niçün, A; 'arifler: 'aķıllar, K1, M2; bulunmazı bilinmez: A, G, H, K2, M1, Ü2, Y; Görinmez, B; Görinmez oldılar şimdi: Tekellüm eylemez aşlā, F, Görinmez oldı şimdi hep, T; Görinmez oldılar şimdi sükūta vardı: Sükūta vardılar şimdi görünmez oldı, G, İ.

³⁰ Bu beyit A, F, T ve Ü2'de yoktur. Eger: Kaçan, H; bir er: biri, D; gösterüp hāķa: dağı gösterse, K1; şeytāndur: şeytāndür, B, E, GK, H, K1, Ü1, Y, dīv, M2; dimez münkirler eyvallāh: dirler dimezler evliyā'u'llāh, G, İ; dimezler kim veliyyu'llāh, E, GK; dimezler münkir eyvallāh, K1, dimez münkir veliyyu'llāh, Y; dimezler mürşid-i bi'llāh, M2. F'de bu beyitten sonra ikinci mısrasının vezni bozuk olan şu beyit vardır: *Müfessirler muhaddişler bu dünyāyi teferrüde / Kaşd idüp cümle dir benümdür toĝrı rāh*

³¹ Bu beyit A, B, E, F ve Ü2'de yoktur. Fakīr 'ālimlerüñ 'ömri geçer zilletle: Fakīr ü 'ālimüñ 'ömri geçer zilletle dā'imā, K1, Fakīr ü 'ālimüñ 'ömri geçer fakır ı zelāletle, Ü1; Fakīr 'ālimlerüñ: Fakīr-i 'ālemüñ, F, K2, T, Fakīr-ile 'ālimüñ H; 'azl ile: 'uzletle, G, 'uzlet, D, 'uzletle, İ, cevr-ile, M2; zilletle: zilletle, M2; Olursañ: Olursın, F, H; bulursın: bulur, H, Olanlar, M2, bulursañ, T; 'izzet ü: 'izz ü, F, 'izzeti, Y; 'izzet ü hem: hem 'izzet hem, G, 'izzet ü hem: 'izzet-ile, İ, M1, T, 'izzet hem, K2.

³² Bu beyit B, E, K1, Ü1 ve Y'de yoktur. diye: dise, ŞE; hōd ma'lüm: ma'lüm, D, ma'lümdür, ŞE, F, GK, İ, K2, M1, Ü2, T; bir: bu; nuķa: noķta, G, H, K2, Ü2, - M2; diye: dimek, H, dise, K2.

³³ Bu beyit A, Ü ve Y'de yoktur. 'izz ü: 'izz-i, ŞE, dīn ü, M2; 'izz ü devletde cemī'an: 'izzet ü devlet cemī-i, K1; cemī'an: cemī-i, Ü1; Arnavud: Arnabud, D, M2, Ü1; Çeker devründe: Giçer devrinde, H; devründe: devrinde, K1, M1, M2, devletde, T.

³⁴ Bu beyit A, B, E, H, K1, Ü1, Ü2 ve Y'de yoktur. Nice nice Süleymānlar geçüp gitti bu: Süleymānlar geçüp gitdi nice bu, D, GK, Süleymānlar gelüp geçdi nice bu, M1; Süleymānlar gelüp gitdi nice bu, T; geçüp: gelüp, F; geçüp gitdi: gelüp geçdi, G, İ, K2, M2; dünyādan: dünyāya, GK, K2, T; cedd-i 'izāmuñ pes: ecdād-ı a'zāmuñ, D, ŞE, G, K2, M1, M2; ecdād-ı 'izāmuñ, F; kaldı: kalar, M2. F'de bütün mısralarının vezni kusurlu olan şu iki beyit vardır: *Biñ kırķ üçünde hicretüñ yigirmisinde şaferüñ / Cum'a günü olup iħrāķ göklere çıķmuşdur āh // Me'mur olup ateş bizi yakdı bizim dārmızı / 'Aceb midür 'āşileri intikām eylese Allāh*

³⁵ Bu beyit A, E, K ve Ü2'de yoktur. hāķa: şāhum, F; iderseñ: idersin, M2; iħsānı: in'āmu, D, ŞE, F; luķ u iħsānı: luķ-ıla iħsān, H; luķı in'āmu, K2; dürlü in'āmu, T; aĝ: aķ, B, G, İ, K2, Ü1; aĝ olırsar: gün gibidür, T; yarın: āħir, K1; Yüzüñ: Yazuñ, F; aĝ olırsar yarın maķāmuñ 'arş-ı zıllu'llāh: gün gibi ola yarın maķāmuñ, E; maķāmuñ: meķānuñ, M2; zıll-ı 'arşu'llāh: 'arş-ı zıllu'llāh, B.

³⁶ Yahūdī gibi: Çok 'acebdür bu, F; mel'unlar: fāsıķlar, A, hā'inler, M2; geçerler şadra bī-teklif: geçer şadra teklifsiz, D, varup bī-bāk ü bī-teklif, B, varup bī-bāk teklifsiz, K1; bī-teklif: teklifsiz, G, İ; Ķapudan baksa bir mü'min: Varup evlerine girse, B, baksa: girse, Ü1.

³⁷ Bu beyit H ve K'de yoktur. Nedendür böyle hā'inler: Nedür böyle bu mel'unlar, F; olmaķ: bunlar, T.

³⁸ Bu beyit B, D, E, K, ŞE, Ü1 ve Ü2'de yoktur. şaķlar haķālardan 'adālet eyleyen: dāyim haķālardan selāmet eyleyüp, F, M1, M2; Ne ĝam dünyāda 'uķbāda olursa: Ve hem dünyā vü 'uķbāda olurlar, İ, GK, T; Ola dünyāda 'uķbāda hemişe, M2; dünyāda: dünyā vü, K2; Eger: Olur; olursa fi emānı'llāh: olur hem emānu'llāh, H, olur hem emānu'llāh, K2.

³⁹ Bu beyit Ü2'de yoktur. olursız: olursın, G, ŞE, Ü1, Y; Saña: Size, G, ŞE, Ü1, Y; emānetdür: emānetde, F, K2.

⁴⁰ Bu beyit A ve F'de yoktur. dilsiz ü muđħik: muđħik ü dilsiz, E, GK, H, K2, T, Ü1, Y; cüceye: hocaya, M2; cüceye iltifāt itme: muđħik ü dilsiz cücelerle ķarın olma, B, D, E, GK, T, Ü1, Y; ü cüceye ķarın olma, G, İ, hocalarla ķarın olma, K1; ķavmine uyma şaķın ey şāh-ı: kavline dā'im degüldür kavli-i, K1; şaķın ey şāh-ı zıllu'llāh: degüldür fi'l-i zıllu'llāh, D, E, GK, Ü1, Y; şaķın ey zıll-ı 'arşu'llāh, T; uyma: -, M2; degüldür fi'l-i zıllu'llāh, B, degüldür fi'l-i hūkmü'llāh, G, İ.

⁴¹ Bu beyit A, B, E, K1, Ü2 ve Y'de yoktur. iltifāt: i'tibār, F, i'timād, G, GK, H, İ, K2, M2, Ü1, T; benüm: şaķın, M2; devletlü: şevketlü, Ü1; Olardur düşmeni dīnüñ olardur devlete: Bulardur devlet [ü] dīnüñ bulardur düşmen, D, Bulardur devlet ve dīne bulardur düşmen-i, G, Ki anlar devlet ü dīnüñ olurlar devlete, Ü1; düşmeni dīnüñ: hem dīne düşmen, M1; düşmeni: devleti, M2.

- 42 Bu beyit B, E, K1, Ü2 ve Y'de yoktur. bölük: alay, M2; hayvân: kezzâb, F; Bu dîn ü devlete hizmet ider yoğdur bir âdem vâh: Bu dîne hizmet ider yoğ bir âdem ey vâh, F; dîn ü devlete: dîni devlete, H; bir âdem vâh: âh vâh, GK, T; vâh: âh âh, H.
- 43 Bu beyit Ü2'de yoktur. degüldür şeyh: Şırâf-ı: Tarîk-i, Ü1; degül şeyh ile, F; Şapınca: Şayınca, D; yoldan: yolından, D. K'de ikinci mısra yoktur.
- 44 Bu beyit A, G, İ, M1, Ü1, Ü2 ve T'de yoktur. yırtmağ-ıla: ötmek ile, E, GK; hülûş-ı kalbe sa'y eyle: hülûş ide kalbi sa'y ide, K1; eyle: eyleñ, Y; diyüp Allâh illa'llâh: di lâ ilâhe illa'llâh, B, D, F, H, M2, lâ ilâhe illa'llâh, K1, K2, Y.
- 45 Bu beyit G, M2, ŞE, Ü2 ve Y'de yoktur. Devâm-ı: Müdâm-ı, H, Devâmî, K1; zikre: fikre, F; Ki tâ pür-nür olup: dâyim nür ola, F, Kitâb-ı nür olur, H, ki pür-nür olısar, Ü1; 'aşku'llâh: 'arşu'llâh, F, 'ilmü'llâh, K2. Bu beyitten sonra F'de ilk mısrasının vezni bozuk olan şu beyit vardır: *Haftı zikriñ şevâbi çok cehrîde fayide yok / Riyâ ise zarar muṭlak ider şâhibini güm-râh*
- 46 Bu beyit B, F, G, İ, M2, T, Ü ve Y'de yoktur. 'aşk-ı İllâhî olsa ḳalbünde: 'aşkuñ İllâhî olsa göñlüñde, D, İllâh'ıñ 'aşkı ḳalbünde, M1; ḳalbünde: ḳalbinde, H; olur idüñ: olurduñ sen, B, E, GK, K1, Ü1; dünyâya: dünyâda, H.
- 47 Bu beyit A, E ve Ü2'de yoktur. yıkar câmi'leri: yıkarlar câmi'ler, F, câmi' yıkar, K1, yıkar mescidleri, M1, M2; câmi'leri şüfi: câmi'i şüfiler, Ü1; şüfi şüfi: şüfileri K1; tevḫid-i: ihlâş-ı, G, D, İ.
- 48 Bu beyit G'de yoktur. Gerek va'z u: Eger va'z-ı, K1, M1, Ü2, Eger va'z u, M2; ḫitâbetler: naşihatler, H; gerek ders ü: eger ders-i, K1, M1, M2; ders ü: devr-i, E; imâmetler: 'imâretler, B, E, ders-i, Ü2; Virilmez olsa: Virilmiş olmasa, E, Virilmiş olsa, A, Virilmeseydi, M2; ücretler, ücretsiz, A.
- 49 Bu beyit A, F, G, İ, M ve Ü2'de yoktur. bir: -, D; dünyâda: 'âlemde, Ü1; va'z u: vâ'iz, D, K2; naşihat: naşihatler, H; **Muḫtiṭi** gibi: ki **Yahyâ** gibi, K1, **Muṭtî** gibi, M2; **Alî** gibi ki, Y.
- 50 Bu beyit A, B, F, G, İ, M1, T ve yoktur. Bilüñ ey 'aşık-ı devrân ol-ıdı ḳuṭbî devrânüñ: Ḳanı ol zât-ı pâk kim enbiyâ vârişi bizim sultân, D, Ḳanı ol zât-ı pâk âsâ 'uluvvü'l-himme bir sultân, B, E, GK, Bilüñ 'aşıkân taḫḳik ki ḳuṭbîdur bu devrânüñ, G, Bilüñ ey 'aşıkân taḫḳik ol idi ḳuṭbî devrânüñ, ŞE, K2, Bilüñ ey 'aşıkân taḫḳik odur ḳuṭbî bu devrânüñ, M2, Bilüñ taḫḳik ey 'aşıkân ol idi ḳuṭb devrinde, Ü1; Ḳanı ol zât-ı bî-hemtâ **Esedü'llâh** gibi sultân, Y; Olupdur: Olupdı, H; mesken: menzil, E, me'vâ. Mevlâ, B.
- 51 Bu beyit A, B, F, G, İ, M1, T ve Ü2'de yoktur. Ben: Sen, K1; bî-pâyâna nisbet: bî-nisbet, H; nisbet ḳatrayem: - K1; el-ḫaḳ: -, H; Aña meḳşûf idi el-ḫaḳ: Mükâşifdür baña şimdi, Y; meḳşûf idi: meḳşûf imiş, E, GK, keşf itdi, K.
- 52 Bu beyit A, B, F, G, İ, M1, T ve Ü2'de yoktur. Nice yıllar: İki gözüñ, Y; cihâñü: gözlerüm, D; görmez olmuşken: görmedüm hergiz, K1; 'Azizüñ: 'Azizin, H, 'Azizim, K2, M2; birle: bizi, K1; olupdur: olupdı, H, K2; yine: - K1, baña, Ü1.
- 53 Bu beyit A, B, F, G, İ, M1 ve Ü2'de yoktur. O pîrüm: Uyurdum, E, GK, irerdüm, Ü1; O pîrüm ḫaḳ-nazar itdi: Uyurdum ḫaḳ başar virdi, Y; ḫaḳ-nazar: çok nazar, K2; gözüñden perdeler gitdi: ḳara[dan] aḡ[ı] fark itdi, D; perdeler gitdi: perde götrüldi, Y; Aḡ u: Aḡı, B, H; Aḡ u: Aḡ, K2; Aḡ u ḳarayı fark itdi: Ḳara aḡ fark itdüm, E, Ḳarayı aḡı itdüm, M2; Aḡı ḳarayı fark itdüm, Y; fark: fehm, B; itdi: itdüm, K2; Gözüñden perdeler gitdi, D.
- 54 Bu beyit A, F, G, İ, K, M1, T ve Ü2'de yoktur. ocaḳ: ocaḡ, Y; Benem: Menem, H; Benem ol ḫâk-i Mevlânâ başumdadur kilâh-ı âh: Benem ol ḫâk-i pây-ı Mevlevî başumda külâh, Yitem mi ol ḫâk-i pây-ı Mevlevî'ye baş, E, Benem ol ḫâk-pây-ı Mevlevî başda külâh vallâh, E, GK, K1, Mevlânâ'ya dervişem başumda sikkem eyvâ'llâh, M2; Mevlânâ: mevlüdü, Ü1; başumdadır: başında, K2; başda külâh-ı âh: başumda külâhu'llâh, H, Y; külâh-ı âh: kelâmu'llâh, D; va'llâh: Allâh, Ü1.
- 55 Bu beyit A, G, İ, K, M1, T ve Ü2'de yoktur. zâtum: dâyim, F; cifr ile: Ca'fer'le, D; sırru'llâh: ketmu'llâh, D, kenzu'llâh, M2. İkinci mısra vezin ve kafiye bozuk olmak suretiyle F'de şöyledir: *Saña lâıyḳ degül uyku uyumak leyli nehâr*
- 56 Bu beyit G, İ, M1, T ve Ü2'de yoktur. ḳo: ḫalk, Y; ḳo ḳayırmaz münkir-i bî-dîn: ḳayırmazlar bu münkirler, A, ḳo: - K1; disünler ḳo: ḳo disünler, M2; münkir-i: mülhid-i, M2; virildi baña: baña virildi, K2, Ü1. Bu beyit F'de çok farklıdır: *Diḡil bîḫüde yirlerde gezersin ḫây bî-efkâr / 'İlm-i cevher ile çüñkim baña keşf oldı sırrullâh; kenzu'llâh: sırru'llâh*
- 57 Bu beyit A, G, İ, M1 ve Ü2'de yoktur. Kanâ at kenzine vâşıl olanlar aḡniyâlardır: Kününe kanâ at vâşıl olanlar aḡniyâ oldı, F; Kanâ at kenzine vâşıl: Kerâmet mülkine mâlik, E, GK; Kerâmet mülkine mâlik: Kanâ at kenzine vâşıl, E, GK; kenzine: mülkine, M2, gencine, T; aḡniyâlardır: aḡniyâdandır, B, E, D, GK, K1, T, Ü1, Y, aḡniyâdurlar, H, pâdişâhlardur, M2; mâlik olanlar oldı şâhenşâh: dâḫil olanlar ola şâhenşâh, H; mâlik olanlar durur şâh şâh, T; şâhenşâh: şâhenşâh, Y.
- 58 Bu beyit A, G, İ, M1, T ve Ü2'de yoktur. Cihâñüñ şâhına derviş olanlar ser-fürü itmez: Cihânda derviş olanlar ser-efrâz oldılar âḫir, Ü1; şâhına derviş olanlar ser-fürü: durur derviş olanlara sürür, D; ser-fürü: ser-firâz, F; ser-fürü itmez: ser firâvândur, K1, ser-fürü olmaz, M2; Ne ḫâcet ḡayrı ḳapuya ki meftûḫ ola bâbu'llâh: Ne ḫâcet ḡayrı ḳapuya ki meftûḫ ola bâbu'llâh, F; ki: çü, M2, Ü1; meftûḫ ola bâbu'llâh: meftûñi ola bî'llâh, K.
- 59 Bu beyit A, F, G, İ, M1, T, Ü2'de yoktur. Ne ḫavf u ne recâmuz var cihâñüñ şâhlarından ḫiç: Ne ḫavfüm var ne murâdum var şehâ paşa aḡalardan, K1, Recâ vü minnetüm yoğdur cihâñüñ şâhına şimdi, M2; Ne ḫavf u ne recâmuz var cihâñüñ şâhlarından ḫiç: Ne ḫavf u ne murâdum var ne paşadan ne aḡadan, B, Ne ḫavf ile murâdum var ne paşadan ne aḡadan, D; Ne ḫavf u ne murâdum var beg ü paşa aḡalardan, E, GK, Ne ḫavfinden murâdum var ne paşa vü aḡalardan, Ü1; cihâñüñ şâhlarından ḫiç: cihânda şâh u paşadan, Y; şâhlarından: şeyḫlerinden, H; Murâdum iki 'âlemde: İki cihâna maḳşûdum, D, İki 'âlemde maḳşûdum, E, GK, K1, Ü1; Murâdum iki 'âlemde hemân ancaḳ: İki 'âlemde maḳşûdum benim hemân, Y, rızâ u'llâh: murâdu'llâh, K.
- 60 Bu beyit A, F, G, M1 ve Ü2'de yoktur. Ferâmüş itmeñüz bizi du'âdan luṭf idüñ dâ'im: Faḳîri luṭf idüp aññ du'â-i ḫayr-ı himmetle, B, D, E, GK, K1, Ü1, Y; itmeñüz, eylemeñ, M2; idüñ: idün, H, idüp, İ, K2, T; birligini: birligine, K2; eyleñ: eylen, H; bizümle ey: bizüm ile, D, E; ricâlu'llâh: recâ'ullâh, K2. İkinci mısra K1'de yoktur.

61 Bu beyit A, B, D, F, G, İ, M1, T, Ü2 ve Y'de yoktur. Özi'ye: Özü'ye, E, O ḫüya, K1; H, , Ü1; olmuşuz: olmuşdur, Ü1; Ḳazaḳ'la bileyüz:

Ḳazaḳla bile, H, Ḳazaḳlar birleyüz, E, GK, **ḳazâyla bileyüz** el'ân, K1, Ḳazaḡ-ıla bile el'ân K2, Ḳazaḳ'la cengümüz vardır, M2; bileyüz: , Ü1; 'Aceb mi: 'Aceb, H.

62 Bu beyit A, G, İ, M1, T, Ü2 ve Y'de yoktur. ḳalbüñe: ḳalbüme, Ü1; ḳalbe bir şübhe: ḳalbe bir şey', D, ḳalbüñe, E, F, GK, H, M2; var durur elbetde bir ḫükm-i: var durur elbet çü bir ḫikmet, B, vardır elbette belî ḫikmet, M2; var durur vardır, D, E; Her işde var durur elbetde bir ḫükm-i murâdu'llâh: Ki var her işde bir ḫikmet bi-emri'llâh bi-izni'llâh, K1; elbetde bir ḫikmet: odur ḫikmet, D; elbette: elbet, Ü1; ḫükm-i: ḫikmet, E, H, GK, Ü1; bilüñ ḫurûc eyler bi-emri'llâh: taḫḳik bilüñ taḫḳik ḫurûc eyler bi-emri'llâh, E, GK.

63 Bu beyit F, G, M1 ve Y'de yoktur. Göñülde zerrece yoğdur ḡarâz: Göñülden bu 'arz zerrece, D; Bütün dünyâya: Hemân bir ḫayr-ı, M2; Bütün dünyâya ḫidmetdür murâdum: Degül dünyâ recâ itmek kelâmum, T.

⁶⁴ Bu beyit A, G, M1, Ü2 ve Y'de yoktur. cifr-i: Ca'fer-i, D, F; Cāmi'de: Cāmī'nde, K1; muşarraḥ: müferreh, D; bilüñ: bil kim, D, F; ism ü resmiyle: ism ü resm ile; GK, ism-ile resmi, İ, T; ism resm-ile, K2, M2; Yazılmışdır ki bir sultān: Şunu taḥkīk bilüñ taḥkīk, B, E, GK, K1, Ü1, Şunu bilüñ ḥurūc eyler, ŞE, Şunu taḥkīk bilüñ Mehdī, Ü1, Bilüñ ḥurūc ider, F; bi-izni'llāh: - F.

⁶⁵ Bu beyit B, E, G, M1, Ü2 ve Y'de yoktur. Ğarīmi olmaz: 'Azmi olmaya, D, 'İzzeti olmadı, F; Ğarīmi, Kırīmī, K1, olmaz: olmadı, F, olamaz, H; olmaya, D, İ, K1, K2, M2; anuñ: aña, M2; ḥanı: ḥana, D; Kırım'uña ḥanı sultān: qarībi ḥisān (?) sultānuñ, F; Kırīmān ḥan-ı sultānı, GK, İ, T; ḥan sultānı, H; olmaz: olmaya, D, F, GK, H, T; olmaz rüy-ı zemīnde aña ḥıçbir şāh: olmaya Rūmili'de aña ḥıç paşa, D; ḥıç aña bir şāh: aña ḥıç bir şāh, A, GK, M2, T, aña bir şāh, H.

⁶⁶ Bu beyit A, G, Ü2 ve Y'de yoktur. Ne deñlü: Şu deñlü, M1; sa'y: cehd, H; iderlerse: iderler her gün, F; bulunmaz def'ine: anuñ def'ine yok, E, GK; bulunmaz def'ine çāre: Anuñ def'ine yok imkān, B, Anuñ def'ine imkān yok, D, K1; Şunulmuş: Virilmiş, E, GK, K1, M2; virilmiş: şunulmuş, E, GK, K1, M2; şer'u'llāh: seyfu'llāh, D, F, GK, K1, M2, T. F'de bu beyitten sonra misralarının vezni bozuk olan şu beyit vardır: Ḥaḳ ṭavīl ide 'ömrini şıḥḥat 'adl ile geçe günü / Cümle-i nāsa ṭutdur şer'iñ ḥükm-i ma'nā ola Allāh

⁶⁷ Bu beyit F, G, M1, Ü2 ve Y'de yoktur. Üveysi: A Veysi, T; Üveysi çekme ğam tāriḥdür elbetde seyfu'llāh: Ey Üveysi ğam çekme biñ altmışda şāhib-seyf, K1; Üveysi: A Veysi, İ; tāriḥdür elbetde: tāriḥin elbette, D, tāriḥ durur elbette, E, İ, GK; tāriḥidür elbette, B, K2, M2, Ü1; nāz-ıla, H; seyfu'llāh: şāhib-seyf, B, ŞE, E, GK, H, Ü1, o şāhuñ, M2; tāriḥdür elbetde seyfu'llāh: yaklaşdı dem bir şāhib-i şimşir, A; muḳarredür: muḳadderdür, D, E; bi-emri'llāh bi-izni'llāh: bi-izni'llāh bi-emri'llāh, İ; bi-izni'llāh: bi-emri'llāh, E, GK, b-i'avni'llāh M2.